

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Sourozenecké konstelace v souvislostech užívání digitálních technologií

Sibling constellations in the context of digital technology use

Kristýna Saláková

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Hrabec, Ph. D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: N PSYCH 20

Odevzdáním této diplomové práce na téma Sourozenecké konstelace v souvislostech užívání digitálních technologií potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 2024

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Ondřeji Hrabcovi, Ph.D. za laskavé a vstřícné vedení. Poděkování patří také všem respondentům, kteří se mnou v průběhu sběru dat hovořili. V neposlední řadě děkuji za podporu a trpělivost své rodině.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá sourozeneckými konstelacemi v souvislostech užívání obrazovek. V teoretické části jsou popsána dosavadní zjištění týkající se rodinného prostředí v kontextu digitálních technologií včetně představení základních principů rodičovské mediace. V následující kapitole jsou popsány další zdroje mediace, a to vrstevnická skupina a vzdělávací systém. Další kapitola pak reflektuje faktory ovlivňující obecnou podobu sourozeneckých interakcí. Cílem práce je formulovat typologii rolí, které sourozenci v tomto kontextu reprezentují, a popsat jejich mediační strategie. Práce využívá kvalitativní výzkumný design založený na nestrukturovaných rozhovorech s dvojicemi sourozenců. Hlavním zjištěním práce je, že sourozenci hrají důležitou roli v procesu osvojování si a užívání obrazovek dětmi i dospívajícími a záměrně i nezáměrně na své sourozence v této oblasti působí. V praktické části je představena typologie sourozeneckých rolí zahrnující roli nositele rodinného dědictví, zprostředkovatele sociálních norem, experta, parťáka a izoláta. Pro popis mediačních strategií je využito členění na restriktivní a aktivní mediaci, společné užívání, participativní učení a vzdálenou mediaci. V průběhu interpretace získaných dat je také reflektováno, jakým způsobem se sourozenec liší od dalších socializačních činitelů v oblasti digitálních technologií a v čem tyto činitele doplňuje. Nastíněny jsou také limity práce plynoucí především z charakteristik kvalitativního výzkumného designu a nereprezentativního složení výzkumného vzorku, v důsledku čehož není možné výsledky práce zobecňovat. Dále jsou formulována doporučení pro praxi i budoucí výzkum.

KLÍČOVÁ SLOVA

sourozenec, obrazovky, digitální technologie, mediace, sociální role

ABSTRACT

This thesis aims at sibling constellations in the context of screen use. In the theoretical part, the previous findings regarding the family environment in the context of digital technologies are described, including the presentation of the basic principles of parental mediation. In the next chapter, other sources of mediation are described, namely the peer group and the educational system. The next chapter then reflects on the factors affecting the general form of sibling interactions. The aim of the thesis is to formulate a typology of the roles that siblings represent in this context, and to describe their media strategy. The thesis uses a qualitative research design based on unstructured interviews with pairs of siblings. The main finding is that siblings play an important role in the process of acquisition and use of screens by children and adolescents, and they intentionally and unintentionally influence their siblings in this area. In the practical part, the typology of sibling roles is presented, including the role of bearer of family heritage, mediator of social norms, expert, sidekick and isolate. The definition of restrictive and active mediation, co-use, participatory learning and remote media is used to describe media strategies. During interpretation of the obtained data, it is also reflected how the sibling differs from other socialization factors in the field of digital technologies and in what way it complements these factors. The limits of the work resulting primarily from the characteristics of the qualitative research design and the non-representative composition of the research sample are also outlined, as a result of which it is not possible to generalize the results of the thesis. Furthermore, recommendations for practice and future research are formulated.

KEYWORDS

Siblings, screens, digital technology, mediation, social roles

Obsah

Úvod.....	8
Teoretická část	10
1 Rodinné prostředí v kontextu užívání obrazovek.....	10
1.1 Rodičovská mediace.....	13
1.1.1 Zamanova klasifikace mediačních strategií.....	16
1.2 Shrnutí	17
2 Další zdroje mediace	19
2.1 Vrstevnická mediace	19
2.2 Školní mediace	20
2.3 Shrnutí.....	21
3 Sourozenecké konstelace.....	22
3.1 Faktory ovlivňující sourozenecký vztah	23
3.1.1 Pořadí sourozenců.....	23
3.1.2 Věkový rozdíl	25
3.1.3 Genderové rozdíly.....	26
3.1.4 Rodina.....	27
3.2 Vývoj sourozeneckého vztahu	30
3.3 Procesy vzájemného vlivu mezi sourozenci.....	32
3.3.1 Konvergentní procesy	32
3.3.2 Divergentní procesy	32
3.3.3 Další procesy vzájemného vlivu.....	33
3.4 Shrnutí.....	35
Empirická část.....	37

4	Metodologie.....	37
4.1	Cíl výzkumu.....	37
4.2	Výzkumné otázky.....	38
4.3	Výzkumný design.....	38
4.4	Metody sběru dat.....	39
4.4.1	Rozhovor.....	39
4.4.2	Výzkumný vzorek.....	39
4.4.3	Sběr dat.....	42
4.4.4	Role výzkumníka.....	43
4.5	Metoda zpracování dat.....	43
5	Výsledky.....	46
5.1	Individuální profily jednotlivých sourozeneckých dvojic.....	46
5.2	Typologie rolí zaujímaných sourozenci v kontextu užívání obrazovek.....	52
5.2.1	Sourozenec jako nositel rodinného dědictví.....	52
5.2.2	Sourozenec jako mediátor sociálních norem.....	55
5.2.3	Sourozenec jako part'ák.....	57
5.2.4	Sourozenec jako expert.....	60
5.2.5	Sourozenec jako izolát.....	62
5.3	Interpretace výsledků.....	63
5.3.1	Role sourozenců v kontextu užívání obrazovek.....	63
5.3.2	Sourozenecká mediace.....	65
5.3.3	Sourozenci a ostatní socializační činitelé.....	67
6	Diskuse.....	70
	Závěr.....	73

Seznam použitých informačních zdrojů	74
Seznam příloh	82

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá tématem sourozeneckých konstelací v kontextu užívání obrazovek. Digitální technologie jsou dnes běžnou součástí života dospělých i dětí, a jako takovým je jim věnována náležitá pozornost i ve výzkumu. Pozornost odborníků je mimo jiné zaměřena i na účast různých socializačních činitelů v procesu osvojování si a užívání digitálních technologií dítětem, a to zejména rodičů a vrstevníků. Zároveň se řada studií soustředí i na to, jak se užívání digitálních technologií a rodinné a širší společenské prostředí vzájemně ovlivňují.

Ačkoliv je v kontextu užívání digitálních technologií zvažováno i rodinné prostředí, převážnou částí jsou studie s touto tematikou zaměřeny na osoby rodičů, přičemž přítomnost sourozenců bývá opomíjena. Cílem této práce je tuto mezeru ve výzkumu zaplnit a formulovat typologii sourozeneckých rolí v kontextu užívání obrazovek. Také si klade za cíl zmapovat mediační strategie, které se u sourozenců objevují. Pro tyto účely je zvolen kvalitativní výzkumný design založený na nestrukturovaných rozhovorech se čtyřmi dvojicemi sourozenců ve věku 14-25 let.

Uvedené téma je zvoleno především z toho důvodu, že role sourozence v procesu užívání obrazovek je oblastí, která zatím uniká výzkumné pozornosti. Přesto lze předpokládat, že sourozenci hrají důležitou roli v procesu osvojování i dalšího užívání obrazovek dětmi i dospívajícími, a to už jenom z důvodu prosté vzájemné přítomnosti sourozenců a množství společně tráveného času u obrazovek.

V teoretické části práce jsou nejprve popsána dosavadní zjištění týkající se rodinného prostředí v kontextu užívání obrazovek. Součástí této kapitoly je také představení rodičovských mediačních strategií s důrazem na jejich klasifikaci. Dále jsou popsány i další zdroje mediace, kterými jsou vrstevníci a školský systém. Tato témata jsou zvolena za účelem pozdějšího porovnání s působením a volenými mediačními strategiemi sourozenců. V následující kapitole jsou popsány některé z důležitých faktorů, které mohou ovlivňovat vzájemné interakce mezi sourozenci. Je totiž možné předpokládat, že tyto faktory budou vstupovat i do procesu obsazování rolí v kontextu užívání obrazovek. Dále bude stručně popsán vývoj vztahu a vzájemné procesy vlivu mezi sourozenci.

V praktické části diplomové práce jsou nejprve představeny užívané metodologické postupy. Následuje prezentace a analýza získaných dat včetně popisu typologie rolí osvojovaných sourozenci a diskuse výzkumných zjištění. Součástí diskuse je také upozornění na limity výzkumu a doporučení pro další směřování studia tématu.

Teoretická část

1 Rodinné prostředí v kontextu užívání obrazovek

V souvislosti s užíváním obrazovek se výzkumy zaměřily mimo jiné na charakteristiky rodinného prostředí. Pozornost byla upřena zejména na osobu rodičů, styl výchovy a charakter mediální výchovy v rodině. Například turecká studie zabývající se užíváním obrazovek předškoláky předpokládá, že množství času, který děti tráví u obrazovek, je ovlivněno dosaženým vzděláním rodičů, rodinnými pravidly týkajícími se užívání obrazovek, tím, zda děti mají k dispozici vlastní zařízení, a tím, zda rodiče dostávají doporučení ohledně obrazovek od pediatrů (Özcan et al., 2021). Pozitivní korelace zřejmě existuje i mezi tím, kolik času stráví u obrazovek děti, a tím, kolik času jimi tráví rodiče. Vzájemně se ovlivňují také pozitivní postoje rodičů k médiím a užívání obrazovek dětmi (Lee et al., 2022).

Pokud ovšem budeme srovnávat zjištění jednotlivých studií na téma užívání obrazovek v kontextu rodinného prostředí, budou se v závěrech často rozcházet. Mimoto je téměř nemožné, aby postihly problematiku v celé její šíři, proto je obvykle výzkumný cíl omezený například na rizikové užívání internetu nebo čas strávený u obrazovek (Gee et al., 2018).

Na rozporuplnost výsledků zkoumání vzájemného vztahu rodičovského působení a užívání digitálních technologií upozorňuje mimo jiné Lukavská et al. (2022). Kolektiv autorů se ve své metaanalýze zabýval rodičovskými charakteristikami ve vztahu k rizikovému užívání internetu. Rozporuplné výsledky ukazuje například analýza korelace mezi rizikovým užíváním internetu a rodičovskou kontrolou a autoritativním výchovným stylem. Některé studie v tomto případě zjistily korelaci pozitivní, jiné výzkumy dochází ke korelaci negativní. Autoři upozorňují na metodologickou nejednotnost, ale i na nadřazené faktory, které mohou vzájemné asociace rodičovství a problematického užívání internetu moderovat, a to zejména sebekontrola, sebedůvěra a sebeuvědomování na straně potomků.

Na uvedeném příkladu lze ilustrovat nutnost porozumění problematice v celé její šíři a kontextu. Ačkoliv se zdá, že rodinné prostředí a užívání obrazovek vytváří mezi sebou jisté asociace a vzájemně se ovlivňují, jen velmi málo je známo o dalších proměnných vstupujících do těchto vztahů a procesech, které mezi jednotlivými činiteli probíhají.

Již jsem výše zmínila některé studie zabývající se tím, jakým způsobem rodiče ovlivňují užívání obrazovek svými dětmi. Důležitým aspektem tohoto tématu je ale i fakt, že toto působení je pravděpodobně obousměrné. Přítomnost digitálních technologií v rodině se nejspíše určitým způsobem podílí na vytváření charakteru rodinného prostředí, a to v pozitivním i negativním smyslu slova. Formulovat kauzální vztah je v tomto ovšem kontextu velmi obtížné. Mnohé zdroje například jako doklad negativního vlivu obrazovek na rodinné fungování citují studii Kennedyho et al. (2008), která uvádí, že rodiny, které vlastní větší počet zařízení, sdílejí menší počet společných jídel a vykazují lehce nižší stupeň spokojenosti s rodinným fungováním a společně stráveným časem než rodiny s menším množstvím digitálních technologií. Ovšem sami autoři upozorňují na možnost, že tento vztah je spíše korelací než kauzalitou. Nastiňují, že by mohl být podmíněn tím, že více digitálních technologií budou užívat domácnosti s dvojnásobným příjmem. Dospělí v těchto domácnostech pravděpodobně budou trávit více času v práci, a tím se méně často účastnit společných rodinných aktivit.

Ve stejné studii autoři naopak navrhují několik způsobů, jak obrazovky přispívají k rodinnému sdílení a budování vztahů (Kennedy et al., 2008). Také Jadwiga Izdebska (1996), která se zabývala užíváním televize v souvislosti s výchovou, dochází k názoru, že za určitých podmínek může její sledování rodinu pojit. A to především tehdy, když sledování televize naplňuje potřebu rodiny trávit spolu čas a zahrnuje společné sledování pořadů, které následně slouží i jako téma k rozhovoru. K podobným závěrům dochází Padilla-Walker et al. (2012) i v souvislosti s užíváním dalších obrazovek. Autoři uvádí, že častější užívání mobilního telefonu, společné sledování televize a filmů a hraní videoher je spojeno s vyšší mírou rodinného propojení. Naopak užívání sociálních sítí je spojeno s nižší mírou propojení z pohledu adolescentů.

Ačkoliv je zdůrazňováno, že užívání technologií dětmi je třeba zkoumat v přirozeném prostředí, tedy v prostředí domova v celém jeho kontextu (Kabali et al., 2015), většina výše zmíněných zdrojů je zaměřena na vztah rodič-dítě, přičemž role sourozenců je v tomto procesu stále spíše opomíjena. Že je důležité se přítomností sourozenců zabývat, ukazuje například studie, která srovnává charakteristiky užívání médií v rodinách s jedním dítětem a rodinách s více dětmi (Davies & Gentile, 2012). Výsledky ukazují, že rodiny s více

sourozenci vykazují více pozitivních návyků v oblasti užívání obrazovek. Zdravější návyky mají také rodiny s větším věkovým rozestupem mezi dětmi ve srovnání s rodinami s menším věkovým rozdílem. Zároveň je ale přítomnost více dětí v rodině spojena s větší náchylností k působení médií.

Z výše uvedené studie se zdá patrné, že přítomnost dalšího sourozence v rodině ovlivňuje charakter užívání digitálních technologií jednotlivými jejími členy, přičemž sourozenci na sebe navzájem mohou působit přímo i nepřímo (Siibak & Nevski, 2020). Přímý vliv sourozenců je zesílen tím, že spolu tráví poměrně velké množství času, dobře se znají a jejich vztah je obvykle silně emočně nabitý (Gee et al., 2018). Zdá se, že zejména starší sourozenci se stávají mediátory v procesu užívání digitálních technologií mladšími dětmi. V literatuře jsou popsány zejména tři role, které na sebe berou starší sourozenci při užívání obrazovek. V roli *gatekeepera* ovlivňují přístup k různému obsahu a formám digitálních médií, jako průvodce (*guide*) jim pomáhají digitální technologie využívat, ale i zpracovat náročnější zážitky u obrazovek. V neposlední řadě se pak stávají oknem (*window*), skrz které mladší sourozenci do světa digitálních technologií nahlíží, a představují jim nový obsah i zařízení (Siibak & Nevski, 2020).

Toto působení může mít pozitivní i negativní dopad na mladší sourozence i na celý rodinný systém. Díky aktivitám sourozenců mohou mladší děti získat přístup k obsahu, který z různých důvodů není vhodný, a to i přesto, že starší sourozenci s tímto obsahem mladší přímo neseznámí. Mladší sourozenci mohou například tento nevhodný obsah náhodně objevit ve společně užívaných zařízeních nebo ho na základě preferencí a aktivit sourozenců i rodičů mohou generovat algoritmy různých aplikací (Siibak & Nevski, 2020).

Mezi další formy nepřímého vlivu můžeme počítat skutečnost, že každé další dítě v rodině změní fungování rodinného systému. Každé dítě určitým způsobem přispívá k proměně rodičovských schopností a přesvědčení, a tato změna se následně promítá i do přístupu rodičů k ostatním dětem a digitálním technologiím. V souladu s vývojem rodičovských postojů a přesvědčení se také mění normy a pravidla v dané rodině. Přítomností více sourozenců pak také nutně musí docházet k určitému rozdělení zdrojů, které se rovněž promítá do vztahu k digitálním technologiím. Sourozenci například musí sdílet

jedno zařízení. V neposlední řadě jsou sourozenci často objektem sociálního srovnávání, a to nejenom pro sebe navzájem, ale i ze strany rodičů (Gee a kol., 2018).

1.1 Rodičovská mediace

Rodičovská mediace zahrnuje strategie užívané rodiči k regulaci, diskusi a monitorování užívání médií jejich dětmi (Livingstone & Helsper, 2008). Teorie rodičovské mediace předpokládá, že rodiče uplatňují tyto strategie ve snaze minimalizovat negativní dopad médií na své potomky, ovšem s vědomím, že média pro ně mohou být i přínosem (Daneels & Vanwynsberghe, 2017).

První studie zabývající se mediačními strategiemi rodičů zvažovaly jejich uplatnění v oblasti užívání televize. V tomto kontextu autoři rozlišili tři základní typy rodičovské mediace, a to restriktivní mediaci, aktivní mediaci a společné užívání (Gentile et al., 2012; Warren, 2001).

V případě restriktivní mediace rodiče obvykle uplatňují pravidla omezující dobu či obsah užívání obrazovek a kontrolují aktivity svých dětí (Daneels & Vanwynsberghe, 2017). Může také spočívat v omezení přístupu k určitým zařízením. Restriktivní mediace zahrnuje i pravidla týkající se toho, zda je sledování televize užíváno jako odměna či trest (Gentile et al., 2012).

Aktivní mediace spočívá v otevřené komunikaci rodičů s dětmi, která je zaměřena na otázky užívání obrazovek (Daneels & Vanwynsberghe, 2017). Aktivní mediace může zahrnovat vzdělávání dětí v oblasti technických dovedností, digitální bezpečnosti nebo poskytování rodičovského pohledu na mediální obsah.

Společné užívání zahrnuje situace, kdy rodiče sledují televizi společně s dětmi. Společné sledování může vytvářet příležitosti k diskusi o vhodnosti mediálního obsahu. Pokud ovšem u společně sledovaného rizikového obsahu tato diskuse absentuje, mohou děti získat dojem, že jej rodiče schvalují (Gentile et al., 2012).

Zdá se, že jednotlivé výše popsané mediační strategie s sebou přináší řadu pozitivních i negativních důsledků. Například užití aktivní mediace se zřejmě podílí na redukci negativních dopadů sledování televize na děti. Například na snížení pravděpodobnosti

neadekvátní odpovědi na reklamu (Buijzen, 2009), zprávy (Buijzen, Walma van der Molen & Sondij, 2007) nebo násilný obsah (Nathanson & Cantor, 2000; Nathanson, 2004).

Restriktivní mediační strategie mohou mít různý dopad podle toho, zda je moderováno množství či obsah médií (Gentile et al., 2012). Pokud dochází k omezení rozsahu užívání médií, může dojít například ke snížení celkového času stráveného sledováním televize (Atkin et al., 1991) nebo ke zvýšení akademické úspěšnosti (Roberts et al., 1984).

Studie zabývající se společným užíváním televize dochází k závěru, že tato forma mediace zesiluje efekt televizního vysílání. Například bylo zjištěno, že pokud děti sledují naučné pořady spolu s rodiči, naučí se více než děti, jejichž rodiče se na sledování nepodílí (Salomon, 1997). Tento efekt se ovšem týká i nežádoucích obsahů (Nathanson & Cantor, 2000).

Při interpretaci těchto zjištění je třeba mít na paměti, že se jedná o studie, které jsou vzhledem k rapidnímu rozvoji digitálních technologií poměrně zastaralé. Dnešní kontext užívání obrazovek je značně odlišný a zdá se, že sledování televize ustupuje do pozadí ve prospěch jiných médií. To může vést také ke změnám týkajícím se případných důsledků jednotlivých mediačních strategií v kontextu televizního vysílání.

Spolu s rozvojem dalších digitálních technologií tak vyvstává nutnost reformulovat teorii rodičovské mediace tak, aby byla platná i v jiných kontextech. Livingstone a Helsper (2008) zdůrazňují nutnost zkoumání nových mediačních strategií v souvislosti s užíváním internetu. Potřebu formulace nových mediačních strategií v tomto kontextu autoři odůvodňují tím, že internetové aktivity neumožňují takovou míru společného užívání jako televizní obrazovky a je těžší je monitorovat. Kromě toho je internet více interaktivním prostředím, což zvyšuje riziko plynoucí z jeho užívání.

O formulaci principů rodičovské mediace v oblasti užívání internetu se snažila řada autorů a vzniklo tak několik různých pojetí. Livingstone et al. (2017) se snažili popsat různé typy mediačních strategií v oblasti užívání internetu. Autoři uvádějí, že vzhledem k obtížnosti rozlišení procesů aktivní mediace a společného užívání se jeví jako vhodnější rozdělení mediačních strategií na restriktivní a tzv. *enabling* mediaci. Pojem *enabling* mediace v jejich pojetí zahrnuje aktivní mediaci užívání internetu a online bezpečí,

technickou mediací (užívání softwaru za účelem limitovat či blokovat určité online aktivity) a monitoring.

V částečné shodě s tímto výčtem mediačních strategií jsou také zjištění Symonse et al. (2017), kteří identifikovali šest odlišných strategií rodičovské mediace. Těmi jsou: restrikce interakcí (pravidla v oblasti internetových aktivit a chování), restrikce přístupu (pravidla týkající se přístupu k internetu), supervize a společné užívání (dohled či sdílení internetových aktivit v reálném čase), monitoring (zpětné sledování internetových aktivit dítěte), technická mediace (užívání softwaru za účelem limitovat či blokovat určité aktivity) a interpretativní mediace (diskuse internetového obsahu).

Jiné rozdělení mediačních strategií předkládá Zaman et al. (2016), který se zabýval rodičovskou mediací u dětí ve věku 3-9 let. Autoři odlišují restriktivní mediaci, aktivní mediaci, společné užívání, participativní učení a vzdálenou mediaci. Participativní učení v tomto případě kombinuje aktivní mediaci a společné užívání. Vzdálená mediace popisuje způsob mediace, kdy rodiče vědomě předávají svým dětem zodpovědnost za jejich digitální chování a poskytují jim poměrně velkou míru autonomie. Podrobněji je tato klasifikace mediačních strategií představena v následujícím oddíle.

Výzkumy zabývající se efektem různých stylů rodičovské mediace na užívání internetu dochází k rozporupným výsledkům. Jedním z důvodů těchto nesrovnalostí může být metodologická nejednotnost jednotlivých studií. Oblastí zájmu výzkumníků je v tomto kontextu především rizikové a závislostní chování, ale objevují se i studie zabývající se pozitivními efekty jednotlivých mediačních strategií, jako je například jejich vliv na učení (Lukavská et al., 2021).

Výběr konkrétní mediační strategie se odvíjí od řady faktorů. Vstupují do něj sociodemografické charakteristiky jako věk a pohlaví dítěte, vnitřní faktory na straně rodičů, například jejich postoj k užívání digitálních technologií, ale i externí faktory jako počasí, roční období nebo rodinná konstelace (Daneels & Vanwynsberghe, 2017).

Zkoumání rodičovských mediačních strategií v současnosti čelí řadě výzev. Jednou z nich je aplikace mediačních strategií na oblast sociálních médií. Daneels a Vanwynsberghe (2017) ve své studii naznačují, že v oblasti sociálních sítí by mohly pozbývat na významu

strategie společného užívání. Autoři tuto proměnu odůvodňují tím, že užívání sociálních sítí je méně sdílená aktivita než například sledování televize. Zároveň je užívání sociálních sítí obvykle doménou starších dětí a dospívajících, přičemž společné užívání je rodiči obvykle voleno u mladších dětí.

Vzhledem k aktuálním trendům v rodinném fungování může být nosné také zkoumání rodičovské mediace v méně tradičních formách rodiny jako například v rodinách s nevlastními sourozenci nebo v domácnostech s jedním rodičem. Mostmans (2016) upozorňuje na to, že takové rodiny se potýkají se specifickými výzvami v oblasti rodičovské mediace, proto je třeba věnovat jim zvláštní výzkumnou pozornost.

1.1.1 Zamanova klasifikace mediačních strategií

Následující klasifikace rodičovských mediačních strategií se zdá být nejlépe adaptovatelná na kontext sourozenecké mediace. Z tohoto důvodu bude v této kapitole představena podrobněji.

Zaman et al. (2016) dělí mediační strategie do pěti základních skupin. Některé ze skupin dále rozděluje na několik dílčích typů strategií následujícím způsobem:

- 1) Restriktivní mediace – pravidla zahrnující omezení v určitých aspektech užívání obrazovek
 - a. Restrikce času – omezení délky a času užívání obrazovek
 - b. Restrikce zařízení – omezení užívání některých zařízení
 - c. Restrikce obsahu – omezení nevhodného obsahu
 - d. Restrikce lokace – omezení místa, kde lze obrazovky užívat (například zákaz obrazovek u jídelního stolu)
 - e. Restrikce nákupů – omezení nákupů nových zařízení, aplikací a obsahu
- 2) Společné užívání
 - a. Rodič jako *helper* – technická pomoc při uživatelských začátcích nebo problémech (například pomoc dítěti se ztrátou zavřených záložek prohlížeče nebo s obtížnou částí v digitální hře)
 - b. Rodič jako *buddy* – sdílení aktivit u obrazovky pro rekreační účely

- 3) Aktivní mediace – vytváření prostoru pro diskusi negativních a pozitivních stránek užívání obrazovek
 - a. Mediace času – diskuse vhodných návyků týkajících se doby a času užívání obrazovek
 - b. Mediace zařízení – vedení v otázkách ovládání zařízení (například když dítě potřebuje vysvětlit, jak má vytisknout dokument, může přecházet ve společné užívání nebo participativní učení)
 - c. Mediace obsahu – diskuse o negativních i pozitivních aspektech konzumovaného obsahu
 - d. Mediace nákupů – diskuse zaměřená na nákup nových zařízení, aplikací a obsahu
- 4) Participativní učení – zahrnuje charakteristiky společného užívání a aktivní mediace, jedná se o proces společného učení rodiče i dítěte v oblasti užívání obrazovek
- 5) Vzdálená mediace
 - a. Deference – rodič se vyhýbá intervenci, předpokládá, že dítě se bude chovat zodpovědně, dítě není pod přímým dohledem
 - b. Supervize – snaha o poskytnutí nezávislosti dítěti, ovšem pod přímým rodičovským dohledem

1.2 Shrnutí

Znalosti a dovednosti týkající se užívání obrazovek čerpají děti a dospívající kromě vlastní zkušenosti také prostřednictvím působení důležitých subjektů. Jedním z důležitých zdrojů jsou v tomto kontextu rodiče. Ti si osvojují řadu mediačních strategií za účelem vybavit dítě dostatečnými kompetencemi k tomu, aby bylo schopno samostatně užívat obrazovky s minimálním rizikem a naopak v maximální možné míře čerpat jejich benefity. Zároveň se ale každodenní přítomnost digitálních technologií v našich životech bezpochyby podílí na utváření podoby rodinného prostředí.

V poslední době se odborná pozornost obrací také na sourozence jakožto možné zdroje v procesu osvojování si a užívání digitálních technologií. Tato oblast ovšem ještě není dostatečně probádaná a mechanismy působení sourozenců v tomto kontextu nejsou uspokojivě osvětleny. Zdá se, že kromě jejich přímého vlivu sourozenci také moderují

mediační strategie volené rodiči. Pro bližší porozumění působení sourozenců v oblasti digitálních technologií je proto třeba jej vnímat v kontextu celého systému zahrnujícího mimo jiné rodiče, vrstevnickou skupinu a vzdělávací systém.

2 Další zdroje mediace

2.1 Vrstevnická mediace

Vrstevníci jsou důležitým vzorem pro sociální učení a hrají důležitou roli ve vývoji jedince. Jejich význam v životě dítěte roste s věkem, kdy množství času stráveného s vrstevníky mnohdy začíná postupně významně převyšovat množství času stráveného s rodiči. Zdá se, že online média ještě posilují tuto tendenci tím, že poskytují komunikační kanál pro vrstevnické interakce a potenciální vzájemný vliv (Shin & Lwin, 2017).

Nathanson (2001) uvažuje nad mechanismy vrstevnické mediace ve srovnání s mediací rodičovskou a formuluje možné odlišnosti v jejich strategiích. Vrstevníci podle něj budou s menší pravděpodobností uplatňovat restriktivní mediační strategie a těžiště jejich působení bude v aktivní mediaci. Ve srovnání s rodiči nenesou vrstevníci takovou zodpovědnost za vzájemnou socializaci směrem ke společensky žádoucím způsobům chování. Proto je pravděpodobné, že diskuse mezi vrstevníky budou s menší pravděpodobností obsahovat kritické uvažování o působení médií. Následkem toho by mohla být nižší pravděpodobnost toho, že vrstevnická mediace bude produkovat sociální žádoucí výsledky (Shin & Lwin, 2017). Tato zjištění podporuje *The EU Kids Online Survey* (Livingstone et al., 2011). Výsledky studie naznačují, že zatímco rodičovská aktivní mediace se soustředí více na poukazování na pozitivní a negativní aspekty médií, vrstevnická mediace je obvykle méně zaměřena na takové instruktivní chování (Shin & Lwin, 2017).

Mechanismy vrstevnické mediace ve srovnání s mediací rodičovskou se zabývali také autoři Sadza et al. (2024). Podle jejich zjištění má vrstevnická mediace přímý efekt na vnímání rizikového chování jako běžného a akceptovatelného. Pokud přátelé hovoří pozitivněji o rizikovém chování, jedinec ho s vyšší pravděpodobností bude vnímat jako ve společnosti běžné a přijatelné a naopak. Tím se podle autorů liší od mediace rodičovské, která má efekt spíše nepřímý. Rodičovská negativní aktivní mediace rizikového chování (komunikace negativního postoje k určitým obsahům) zřejmě vede ke snížení míry vnímané podobnosti se vzory angažujícími se v takovém chování. Následkem toho se snižuje pravděpodobnost výskytu takového chování u daného dítěte. Z těchto zjištění vyplývá, že obě formy mediace, rodičovská i vrstevnická, souvisí s mediální kognicí adolescentů a

vnímáním sociálních norem. Ačkoliv se mechanismy tohoto působení pravděpodobně liší, oba zdroje jsou pro jedince důležité a studium působení vrstevníků v tomto kontextu nelze opomíjet.

2.2 Školní mediace

Rozvíjení mediální gramotnosti je i jedním z cílů školní výuky. Ve službách tohoto cíle se tak učitelé stávají dalším zdrojem mediace vedle rodičů a vrstevníků. Ve srovnání s rodičovskou mediací je využití restriktivních mediačních strategií učitelem spíše omezené. Restriktivní mediace ze strany učitele může spočívat například v omezení užívání internetu během tříd. Více relevantní budou v tomto kontextu zřejmě aktivní mediační praktiky, ovšem v tuto chvíli není dostatek relevantních zdrojů, které by se zabývaly tím, jak školní mediace ovlivňuje digitální chování jedince (Shin & Lwin, 2024).

V RVP českých základních škol je Mediální výchova pojata jako průřezové téma a její obsah je vymezen následovně:

Mediální výchova má vybavit žáka základní úrovní mediální gramotnosti. Ta zahrnuje jednak osvojení si některých základních poznatků o fungování a společenské roli současných médií (o jejich historii, struktuře fungování), jednak získání dovedností podporujících poučené, aktivní a nezávislé zapojení jednotlivce do mediální komunikace. Především se jedná o schopnost analyzovat nabízená sdělení, posoudit jejich věrohodnost a vyhodnotit jejich komunikační záměr, popřípadě je asociovat s jinými sděleními; dále pak orientaci v mediovaných obsazích a schopnost volby odpovídajícího média jako prostředku pro naplnění nejrůznějších potřeb – od získávání informací přes vzdělávání až po naplnění volného času. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2016, s. 137)

Z šetření České školní inspekce (2018) ve školním roce 2017/2018 vyplývá, že učitelé se v rámci mediální výchovy soustředí především na předávání informací potřebných pro orientaci v působení masových médií, na budování kritického přístupu k prezentovaným informacím, na osvojení zásad bezpečného užívání internetu a na ochranu před mediální manipulací. Málo je naopak věnována pozornost rozvoji produktivních dovedností žáků v oblasti médií. Nejméně často jsou pak využívány a reflektovány moderní formy mediální komunikace.

2.3 Shrnutí

Kromě rodinného prostředí se na utváření vztahu jedince k digitálním technologiím podílí také vrstevníci a vzdělávací systém. Působení těchto aktérů je v literatuře podrobeno zkoumání podstatně méně často než působení rodičů. Dosavadní zjištění naznačují, že mechanismy působení jednotlivých uvedených činitelů se v různých aspektech odlišují. V dalším studiu by proto zřejmě bylo vhodné zaměřit se na bližší poznání činnosti jednotlivých zdrojů mediace a zmapovat jejich vzájemné interakce. Studium působení ze strany sourozenců by mělo taktéž být vztaženo k působení celého systému zahrnujícího rodiče, vrstevníky, školský systém a další důležité aktéry.

3 Sourozenecké konstelace

Ačkoliv je rodinné prostředí vnímáno jako klíčové pro vývoj jedince, v centru odborného zájmu stojí především vztahy mezi rodiči a dětmi, přičemž vztahy mezi sourozenci bývají často opomíjeny. Není ovšem pochyb, že sourozenci v životě člověka hrají důležitou roli. McHale a Crouter (1996) uvádí, že dítě během svého života v průměru stráví více času se sourozenci než s rodiči, v mnohém tak mohou být sourozenecké vztahy přinejmenším stejně klíčové pro porozumění psychosociálnímu vývoji jedince jako vztah rodič-dítě. V tomto kontextu lze citovat amerického psychologa Daniela Shawa, který v rozhovoru pro časopis Time v roce 2006 přirovnal rodiče k lékařům a sourozence ke zdravotním sestřám: Obecně řečeno rodiče plní stejnou roli jako lékaři při vizitě. Sourozenci jsou jako zdravotní sestry na směně. Jsou tu každý den (Daniel Shaw in Kluger, 2006).

Sourozenecký vztah je výjimečný zejména svou blízkostí a emoční intenzitou, a jako takový přispívá k vývoji sociálního porozumění. Na rozdíl od vztahů s vrstevníky se jedná o vztah nevýběrový, ovšem celoživotní. Role sourozence je do jisté míry ambivalentní, na jedné straně si mohou být sourozenci celoživotní oporou, na straně druhé mezi nimi může vzniknout rivalita, která má zřídka kdy obdobu v jiných vztazích.

Sourozenci spolu s rodiči tvoří naši primární sociální skupinu, v níž se učíme jistému způsobu interakcí – spolupráci, soutěžení, vzájemné péči a podpoře, vytváření kompromisů. Tendence k takovému typu interakcí si poté často přenášíme do dalších mezilidských vztahů, lze tedy uvažovat o tom, že kvalita sourozeneckého vztahu bude vzájemně souviset s kvalitou dalších blízkých vztahů. Podle současných výzkumů se skutečně kvalita sourozeneckého vztahu zdá být spojena s mírou přijetí vrstevníky, spokojeností v intimních vztazích v dospělosti a kvalitou sociálních kompetencí. Je také jedním z nejdůležitějších dlouhodobých prediktorů psychického zdraví ve stáří (Feinberg et al., 2012). Kromě toho, že sourozenci patří k našim prvním sociálním partnerům, zejména starší sourozenci často slouží jako vzory pro své mladší sourozence.

Lze sledovat jistou vývojovou linii výzkumu sourozeneckých vztahů. Zatímco prvotní studie se zabývaly především původem a důsledky individuálních rozdílů mezi sourozenci, aktuálně je věnována pozornost celé řadě souvisejících témat, mezi jinými například vlivu rozdílného přístupu rodičů k jednotlivým sourozencům na well-being rodiny, podobnostem

a rozdílu v sourozeneckých vztazích v různých kulturách nebo vhodným intervencím k redukci sourozeneckého konfliktu a posílení pozitivních sourozeneckých vazeb (White & Hughes, 2018).

3.1 Faktory ovlivňující sourozenecký vztah

3.1.1 Pořadí sourozenců

V souvislosti se sourozeneckým vztahem se řada autorů zabývala významem počtu a pořadí sourozenců v kontextu jejich osobnostního vývoje. Ačkoliv nelze vliv sourozeneckých konstelací na osobnost jedince vnímat deterministicky, řada autorů se domnívá, že dítě narozené v určitém pořadí vyvolává specifické reakce svého okolí a zároveň se k němu specifickým způsobem samo vztahuje. Tyto interakce s prostředím u dítěte vytvářejí určitý soubor osobnostních charakteristik, které lze vnímat jako typické pro danou pozici v rodinném systému (Leman, 2001; Sulloway, 1999, Novák, 2007; Adler, 2018).

Autoři se v pojetí rozdělení sourozenců podle pořadí narození mírně rozcházejí. Průkopník studia sourozeneckých konstelací Adolf Adler (2018) užívá rozdělení na sourozence nejstarší, druhorozené, nejmladší a jedináčky. Podobně Novák (2007) uvádí rozdělení sourozenců na nejstarší, prostřední, nejmladší a jedináčky. Leman (2001) a Sulloway (1999) uvádí, že sourozence je možné rozdělit na prvorozené (*firstborns*) a později narozené (*laterborns*), přičemž v některých ohledech lze ve skupině později narozených rozlišit ještě skupinu prostředních (*middleborns*) a nejmladších sourozenců.

Pro účely této práce se nezdá nutné uvádět vyčerpávající výčet osobnostních charakteristik typických pro jednotlivé sourozenecké pozice. Pro porozumění danému tématu se zdá relevantní spíše pochopení toho, jak pořadí sourozenců ovlivňuje podobu interakcí mezi sourozenci. V průběhu těchto interakcí se mohou také charakteristiky vyplývající z jednotlivých sourozeneckých pozic dále upevňovat, jedná se tedy zřejmě o obousměrné působení (Sulloway, 1999).

Starší sourozenci bývají více dominantními v průběhu vzájemných interakcí a často tyto interakce řídí. V případě vzájemných konfliktů se prvorození budou častěji prosazovat fyzickou agresí a silou. Tato tendence vychází pravděpodobně z toho, že jsou obvykle ve

srovnání se svými mladšími sourozenci větší a tělesně vyspělejší. Vzájemně drobnější mladší sourozenci pak musí hledat jiné způsoby prosazení, volí tedy často strategie založené na přemlouvání, prosbách, rozvinuté sociální inteligenci nebo vlastní přitažlivosti. V případě vzájemných sporů se často obrací na rodiče pro podporu. Není výjimkou také to, že několik mladších sourozenců utvoří koalici proti prvorozenému (Sulloway, 1999).

Důležitou motivací chování sourozenců je také touha po pozornosti rodičů. Starší sourozenec může pociťovat ohrožení ze strany mladšího v boji o pozornost rodičů. Kohoutek (1998) tento pocit nazývá Kainovým komplexem, který vzniká, když má dítě dojem, že je ve srovnání s mladším sourozencem upozadováno. Kainův komplex se mimo jiné může projevit jako nezvyklá zamlklost, nechutenství, zlobení nebo návrat pomočování, na což často rodiče reagují větší pozorností. Rodičovskou přízeň se může snažit dítě získat i péči o své mladší sourozence, kdy na sebe bere roli náhradního rodiče. Nejstarší děti se obvykle s rodiči identifikují a dobře respektují jejich autoritu, jsou svědomité a zodpovědné (Sulloway, 1999).

Prostřední děti podle Sullowaye (1999) často dostávají méně pozornosti než nejstarší a nejmladší sourozenci. Osvojují si ovšem odlišné strategie, jak se s tímto nedostatkem vyrovnat. Často se orientují spíše směrem k vrstevníkům a od rodiny se do jisté míry odpoutávají. U prostředních dětí je nejmenší pravděpodobnost, že se na své rodiče budou obracet pro pomoc a v dospělosti svou rodinu navštěvovat.

Leman (2001) se domnívá, že vzájemný vliv mezi sourozenci se u prostředních řídí tzv. rozvětvovacím efektem. Znamená to, že jedinec je nejvíce ovlivněn nejbližším starším sourozencem. Druhorozený tedy bude nejvíce ovlivněn vztahem k prvorozenému, třetí dítě v rodině pak bude nejvíce ovlivněno druhým dítětem a podobně dále, podle počtu dětí. Prostřední potomci také často fungují jako mediátoři mezi staršími a mladšími sourozenci, bývají tedy dobrými vyjednaváči, jelikož jejich největší potřebou je udržení klidné atmosféry v rodině i dalších oblastech jejich života. Neradi se dostávají do konfrontací, snaží se všechny kolem sebe uspokojit. Touží po přízni ostatních, což často vede k tomu, že se vyhýbají rozhodnutím, která nejsou pro ostatní přijatelná, a mají problém nastavit a udržet si vlastní hranice.

Vzhledem k tomu, že nejmladší člen rodiny je obvykle i členem fyzicky nejmenším a po jistou dobu vyžaduje nejvíce péče, může mít pocit, že jej ostatní považují za neschopného. Pocit méněcennosti ho žene k tomu, aby dokázal, co dovede, a hlavním rysem jeho osobnosti se podle Adlera (2018) stává soupeřivost. Jeho další vývoj pak probíhá v závislosti na tom, zda se mu ve snaze předejhnat ostatní daří, či nikoliv. Pokud ne, obrací se k výmluvám a snaze vyhnout se povinností a úkolům, v nichž mu hrozí neúspěch.

3.1.2 Věkový rozdíl

Povaha sourozeneckého vztahu se může lišit také na základě velikosti věkového rozestupu mezi sourozenci. Věkový rozdíl mezi sourozenci může mít vliv na povahu interakcí mezi nimi, ale i na zdravotní a psychický stav rodičů, který dále může interakce v rodině a mezi sourozenci ovlivnit. Věk prvního dítěte v době příchodu sourozence je jedním z faktorů, které mohou ovlivnit způsob adaptace dítěte na novou rodinnou situaci, čímž může být budování vztahu mezi sourozenci výrazně ovlivněno. V této souvislosti odborníci obvykle upozorňují, že malý věkový rozdíl mezi sourozenci je spojen s horší adaptací na příchod nového dítěte do rodiny (White & Hughes, 2018). Například Adler (2018) uvádí jako nejvhodnější věk prvního dítěte při narození druhého potomka minimálně tři roky.

Z výzkumů vyplývá, že věkový rozdíl mezi sourozenci může ovlivňovat kvalitu a podobu jejich vztahu. Je ovšem nutné brát v úvahu i další charakteristiky sourozenců, například jejich gender a temperament. Obecně se zdá, že sourozenci, kteří jsou si věkově blíže, spolu tráví více času a mají více společných zájmů než sourozenci s větším věkovým rozestupem. Zároveň spolu s větší pravděpodobností budou sdílet své myšlenky a pocity. Přesto ovšem obvykle nehodnotí svůj sourozenecký vztah jako bližší než sourozenci s větším věkovým odstupem. U dětí s větším rozestupem je poměrně evidentní rozdíl v jejich schopnostech a dovednostech a starší sourozenci v těchto konstelacích na sebe často berou roli učitelů a pečovatелů. Je u nich také menší pravděpodobnost, že budou sourozenci soupeřit o pozornost rodičů, což je jeden z faktorů, které mohou vést ke snížení četnosti vzájemných konfliktů. Jiné studie ovšem neobjevují korelaci mezi věkovým rozdílem mezi sourozenci a mírou konfliktu mezi nimi, případně jej uvádí pouze u některých sourozeneckých konstelací, například pouze ve vztahu bratr-sestra (White & Hughes, 2018).

Buhrmester a Fuhrman (1990) uvádějí odlišné kvality sourozeneckého vztahu v závislosti na velikosti věkového rozdílu. Podle nich sourozenci, kteří si jsou věkově blíže, ve vztahu vykazují větší míru intimity, zatímco u sourozeneckých dyád s větším rozestupem převládají pocity náklonnosti a obdivu, a to zejména od mladších sourozenců směrem k starším.

3.1.3 Genderové rozdíly

Výzkumy, které berou v úvahu genderovou kompozici sourozeneckých konstelací, se větví do dvou hlavních oblastí zájmu. Jednou z těchto oblastí je mapování vzájemného vlivu genderu a osobnostních charakteristik sourozenců (Dudek et al., 2022).

Výzkumy zabývající se genderem sourozenců v kontextu jejich osobnostních charakteristik obvykle vycházejí ze dvou protichůdných teoretických přístupů. Některé výzkumy pracují s hypotézou založenou na teorii sociálního učení. Ta předpokládá, že sourozenci se od sebe navzájem skrz sociální interakce učí, mimo jiné mohou v rámci tohoto učení přejímat některé sourozencovy genderově stereotypní charakteristiky. Hypotéza založená na tomto předpokladu říká, že jedinci se sourozencem opačného genderu mají méně genderově stereotypních individuálních charakteristik než děti se sourozencem stejného genderu (Dudek et al., 2022).

Druhá základní hypotéza je podle Dudka et al. (2022) založena na teorii sourozenecké diferenciaci. V odborné literatuře je tento jev nazýván také sourozenecká deidentifikace (Schachter et al., 1978; Whiteman et al., 2007). Jedná se o proces, kdy se během utváření vlastní identity sourozenci více či méně vědomě odlišují, čímž se snižuje riziko vzniku či přetrvávání rivality mezi nimi. Teorie deidentifikace pak odborníky vede k předpokladu, že jedinci se sourozencem opačného pohlaví budou mít více genderově stereotypních charakteristik než jedinci se sourozencem stejného pohlaví. Některé studie ovšem neprokázaly žádný signifikantní vliv sourozenecké genderové konstelace na osobnostní charakteristiky sourozenců (Dudek et al., 2022).

Druhou významnou oblastí zájmu je studium genderových konstelací v souvislosti s kvalitou a charakteristikami sourozeneckého vztahu, i zde ovšem závěry dostupných studií nejsou jednoznačné. Zdá se, že genderová kompozice má největší vliv na podobu sourozeneckého vztahu v raném dětství (White & Hughes, 2018). V tomto období vykazují

stejnopohlavní páry sourozenců více prosociálního chování, a to zejména pokud se jedná o skupinu sester (Kier & Lewis, 1998). U párů opačného pohlaví se v průběhu vývoje častěji objevuje negativní chování jako provokace a fyzická agrese. Zároveň lze pozorovat menší míru imitace mezi sourozenci než u stejnopohlavních párů (White & Hughes, 2018).

Především dívky obvykle vykazují více prosociálního chování, zejména starší sestry, které na sebe přejímají mateřskou roli v péči o sourozence. Prosociální chování také starší sestry často využívají jako strategii k dosažení vlastních cílů, zatímco starší bratři mohou na mladší sourozence častěji působit fyzickou silou. Specifické postavení mezi sourozeneckými dyádami pak má dvojice sestra-sestra. Zdá se, že ze všech ostatních genderových kombinací má tato dvojice nejbližší vztah a poskytuje si navzájem nejvíce opory. Má ovšem často i více konfliktů, to však může být ovlivněno tím, že jako konflikty označuje i mírnější neshody (White & Hughes, 2018).

Někteří autoři předpokládají, že vlivy genderové kompozice sourozeneckých dyád se omezují pouze na období raného dětství a v průběhu dospívání mizí. Jiné studie ovšem dochází k závěrům, že tyto vlivy přetrvávají do dospělosti. Zdá se důležité v tomto kontextu upozornit na odlišné způsoby vnímání blízkosti v sourozeneckém vztahu. Zatímco dívky a ženy obvykle budují intimitu prostřednictvím verbální komunikace, chlapci a muži vnímají jako zásadní faktor blízkosti mezi sourozenci společné trávení času a společné aktivity. Tyto odlišné procesy mohou ovlivňovat vnímání blízkosti mezi sourozenci i v dospělosti. Pro ženy může být snazší udržet si vzájemnou blízkost i na dálku díky možnosti virtuální komunikace, zatímco pro muže je obtížnější účastnit se společných aktivit (White & Hughes, 2018).

3.1.4 Rodina

Studie zabývající se charakteristikami rodiny v souvislosti s kvalitou sourozeneckého vztahu se obvykle soustředí na tři hlavní oblasti, kterými jsou vřelost a hostilita ve vzájemných vztazích, odpovědi rodičů na konflikt mezi sourozenci a rozdílné rodičovské zacházení (Kramer & Kowal, 2005).

Zdá se, že více sourozeneckých konfliktů vzniká v rodinách, kde jsou rodiče ve svém vzájemném vztahu nespokojeni nebo mají častější konflikty. Procesy, které spojují

charakteristiky vztahu rodičovského páru (matky a jejího partnera) a vřelost a konflikty mezi sourozenci, dosud nejsou přesně objasněny. Dunn et al. (1999) předpokládá, že se jedná o přímé i nepřímé spojení. Přímý vliv negativního vztahu mezi rodiči na interakce mezi sourozenci se může projevit tak, že děti, které jsou svědky konfliktu mezi rodiči, vykazují obecně vyšší hladinu agrese. To může vést k častějšímu hostilnému chování vůči sourozencům. Zároveň se zde uplatňuje sociální učení, kdy se děti učí negativním a konfliktním interakcím, které pak využívají i v kontaktu se svými sourozenci.

Nepřímé cesty, jakými se vzájemně ovlivňují vztahy rodičů a vztahy sourozenců, se uplatňují prostřednictvím vztahu rodič-dítě. Negativní chování matky, které může mít souvislost s nespokojeností ve vztahu s partnerem, je spojeno s větším množstvím konfliktu a rivality mezi sourozenci. Na druhé straně mateřská vřelost predikuje vřelost a vzájemnou podporu i mezi dětmi. O fungování vztahu otec-dítě v tomto kontextu je dostupných méně informací a jedná se o informace značně nekonzistentní. Za zmínku ovšem stojí i situace odlišná, kdy kompenzační mechanismy vedou k utváření velmi blízkého a vřelého vztahu se sourozencem v případě, že vztah s rodiči byl nadměrně chladný (Dunn et al., 1999).

Způsob, jakým spolu sourozenci interagují, může také být ovlivněn tím, jak rodiče reagují na jejich konflikt. Názory na tuto problematiku se ovšem mezi výzkumníky značně rozcházejí. Někteří jsou toho názoru, že rodiče by do konfliktu dětí neměli zasahovat. Rodičovská intervence totiž může být vnímána jako upřednostňování jednoho ze sourozenců, což může být příčinou dalších konfliktů v budoucnosti (Brody et al., 1987). Dreikurs (1964) uvádí, že děti mohou vzájemné konflikty využívat jako způsob upoutání pozornosti rodičů. Jejich vměšování se do konfliktu tedy může fungovat jako posílení nežádoucího chování a dále podněcovat boje o pozornost spíše než vést ke zklidnění situace. Z některých výzkumů také vyplývá, že sourozenecký konflikt za účasti rodičů trvá déle, než když do něj rodiče nevstupují (Prochaska & Prochaska, 1985). Mimo to v případě, že rodiče vstupují do řešení konfliktů, připravují potomky o příležitost naučit se řešit problémy samostatně (Kramer et al., 1999).

Druhá skupina výzkumníků ovšem pozoruje pozitivní důsledky zapojení rodičů v řešení konfliktu mezi dětmi. Dunn (1988) například uvádí, že zejména malé děti nemají dostatek dovedností ve zvládnání konfliktů, proto by rodiče měli řešení konfliktu vhodným způsobem

moderovat. V opačném případě mezi dětmi vznikají pocity nespravedlnosti a starší sourozenci obvykle uplatňují svou převahu nad mladšími (Ross et al., 2006).

V rozhodování, zda by měli rodiče do sourozeneckých konfliktů zasahovat, je tak důležité zvážit všechny aspekty dané situace, jako je věk dětí a jejich schopnost vyřešit konflikt samostatně, genderové charakteristiky zúčastněných a charakter případné rodičovské intervence (Kramer et al., 1999).

V mnoha rodinách rodiče přistupují rozdílně k jednotlivým potomkům a poskytují jim různé množství náklonnosti a podpory (Siennick, 2013). Za rozdílným rodičovským zacházením může stát souhra mnoha faktorů, mezi jinými například dynamiky manželského vztahu (Jensen et al., 2021), rodičovského stresu (Jensen et al., 2022) nebo rozdílné potřeby jednotlivých potomků vycházející z jejich individuálních charakteristik (Jensen et al., 2020). Kowal a Kramer (1997) uvádí jako významné zdroje rozdílného rodičovského zacházení zdravotní specifika potomků, věkový rozdíl mezi dětmi, genderové rozdíly a rozdíly v osobnosti nebo temperamentu. Kromě toho, že děti na základě specifických osobnostních charakteristik vyžadují rozdílné rodičovské zacházení, také rodiče na základě svých charakteristik upřednostňují jisté typy osobnosti. Obojí se může projevit v rozdílném rodičovském zacházení (Kramer & Baron, 1995).

Rozdílné rodičovské zacházení může nabývat podoby doménově specifické, nebo se může jednat o globální rozdíly. Doménově specificky se může projevit v jedné či více charakteristikách vztahu rodičů k jejich dětem, například jako rozdíl v náklonnosti, konfliktnosti či typech podpory. Výzkumy zabývající se rozdílným rodičovským zacházením na tuto problematiku obvykle nahlíží dvěma rozdílnými způsoby. První způsob využívá východiska teorie sociálního srovnávání a rozdílné rodičovské zacházení vnímá jako favorizování jednoho či více sourozenců. Srovnává tedy rodičovský přístup k jednotlivým potomkům a zkoumá, kteří z nich jsou více a kteří méně upřednostňováni. Pro favorizované potomky je typické vyšší sebevědomí, méně negativní emocionalita a lepší přizpůsobení než pro jejich sourozence (Jensen et al., 2013).

Druhý způsob, jakým lze na rozdílné rodičovské zacházení nahlížet, vychází z individuální psychologie Alfreda Adlera a zkoumá absolutní rozdíl v přístupu rodičů k jednotlivým dětem, přičemž ignoruje, který ze sourozenců je více či méně favorizován.

Zatímco první z jmenovaných přístupů srovnává více favorizované sourozence se sourozenci méně upřednostňovanými, tento přístup srovnává rodiny s rozdílným rodičovským zacházením s rodinami, kde je přístup ke všem dětem rovný. Větší absolutní velikost rozdílu v přístupu rodičů k jednotlivým dětem je podle výzkumu spojena s jejich narušenou schopností přizpůsobení a s nižší kvalitou sourozeneckého vztahu (Jensen et al., 2013). Podle Whitemana et al. (2011) se narušení sourozeneckého vztahu v souvislosti s rozdílným rodičovským zacházením může projevovat například pocity hostility, nerovnosti a soupeřivosti mezi sourozenci.

3.2 Vývoj sourozeneckého vztahu

Pro vývoj sourozeneckého vztahu je charakteristická určitá míra stability, ale zároveň i změny. Zdá se, že individuální rozdíly v kvalitě vztahu mezi sourozenci jsou poměrně stabilní za předpokladu, že do něj nezasahují žádné formální vlivy. Nicméně charakter vztahu se vyvíjí v závislosti na životní situaci obou sourozenců a je do určité míry přirozeně proměňován životními změnami typickými pro určitá vývojová období a kvalitami nabytými při dosažení důležitých vývojových milníků (Conger et al., 2004).

V raném dětství jsou sourozenecké vztahy typicky poměrně ambivalentní. Sourozenci jsou významným zdrojem pocitu blízkosti, nicméně mezi nimi také vzniká řada konfliktů. V tomto období jsou nejvíce patrné důsledky věkového rozdílu mezi sourozenci, mimo jiné proto, že rozdíly ve fyzickém a psychosociálním vývoji mezi mladšími a staršími sourozenci jsou poměrně výrazné. Starší obvykle ze své pozice řídí interakci mezi sourozenci a iniciují většinu prosociálních interakcí, ale zároveň i konfliktů a vzájemného škádlení, přičemž konflikty v tomto věkovém období často ústí do fyzické agrese. Zároveň se ale především díky relativní podobnosti ve věku a zájmech sourozenců objevuje velké množství pozitivních interakcí a sourozenci jsou obvykle herními partnery. Velký rozdíl ve schopnostech a dovednostech mladších a starších sourozenců je také zdrojem řady příležitostí ke vzájemnému učení (White & Hughes, 2018).

V mladším školním věku spolu sourozenci vzhledem k nárůstu významu přátelských vztahů obvykle tráví méně času. Také se zmenšuje rozdíl v jejich schopnostech a fyzické i psychické výkony sourozenců se vyrovnávají (White & Hughes, 2018). Zdá se, že v průběhu

mladšího školního věku se sourozenecký vztah stává méně intenzivním, snižuje se vnímaná míra intimity, ale zároveň i konfliktu (White et al., 2014).

V adolescenci pak pokračuje snižování četnosti vzájemných konfliktů a dochází opět k posílení vzájemné intimity (Feinberg et al., 2003). Tento vývoj může probíhat na pozadí toho, že s dospíváním mladších nejsou na starší děti nadále kladeny nároky, aby o mladší sourozence pečovaly. To může přispívat ke snížení frekvence konfliktů. Sourozenci se stávají nezávislejšími a tráví spolu méně času. Stále si ale navzájem zůstávají důležitým zdrojem opory, a přestože celková blízkost vztahu pravděpodobně klesá, jsou dokumentovány jen velmi malé změny ve vnímání intimity a náklonnosti ve vztahu. Naopak může narůstat míra osobního sdílení, a to především pokud ji hodnotíme relativně ve srovnání s mírou sdílení s rodiči (White & Hughes, 2018). Vliv na změny v kvalitě sourozeneckého vztahu může mít i to, že vztahy jednotlivých sourozenců s rodiči jsou více diferenciované, tudíž se snižuje tendence k soupeření o pozornost rodičů (Feinberg et al., 2003).

V průběhu dospělosti si jedinec osvojuje nové role a povinnosti v nových kontextech a stává se součástí jiných sociálních sítí, opět tedy klesá množství času, které spolu sourozenci navzájem stráví. Toto vzdálení může utužit vzájemný vztah, nebo může naopak vést k vzájemnému odcizení. A to v závislosti na dalších proměnných jako je věk a pohlaví sourozenců nebo celkový způsob rodinného fungování. Vztah se sourozencem se stává stále více dobrovolným. V dospělosti obvykle dochází k některým zásadním životním událostem, které na sourozence kladou nové požadavky. Mezi jedny z nejvýznamnějších takových faktorů lze zařadit například péči o stárnoucí rodiče nebo jejich odcházení. Obě zmíněné životní zkušenosti mohou mít na vztah mezi sourozenci pozitivní dopad, kdy se rodič či jeho ztráta stane pojícím prvkem ve vztahu. Zároveň je se smrtí rodičů často eliminován významný zdroj rivality – soupeření o pozornost rodiče. V průběhu těchto náročných událostí ovšem může mezi sourozenci také narůstat tenze. Mimo jiné také rodič často vytváří příležitosti a prostor pro setkávání sourozenců, tudíž po jeho smrti může být pro sourozence obtížnější udržet vzájemný kontakt (White & Hughes, 2018).

Zatímco ve střední dospělosti zřejmě v souvislosti s budováním vlastního rodinného zázemí množství vzájemné podpory mezi sourozenci klesá, zdá se, že na důležitosti

sourozenecký vztah opět nabývá s postupujícím stářím. Toto platí zejména v případě, že sourozenci v této životní fázi žijí blízko sebe (White & Hughes, 2018).

3.3 Procesy vzájemného vlivu mezi sourozenci

3.3.1 Konvergentní procesy

Řada autorů projevila zájem o studium podobností a rozdílů mezi sourozenci a jejich původu. Objevili tak řadu oblastí, kde se projevují podobnosti mezi sourozenci, jedná se například o tendence k užívání alkoholu, rizikovému chování, podobnosti v sexuálním nebo agresivním chování. Podobnosti se ovšem objevují i v adaptivních kvalitách sourozenců, například ve schopnosti empatie, vnímání genderových rolí a sociálních kompetencích (Whiteman et al., 2007).

Někteří z autorů se domnívají, že tyto podobnosti nejsou pouze výsledkem sdílené genetické výbavy a rodinného prostředí, ale vyplývají také z procesů sociálního vlivu. Konkrétně odborníci v tomto kontextu hovoří o významu sociálního učení. Mischel (1966) uvádí, že v souladu s teorií observačního učení se zvyšuje pravděpodobnost nápodoby s přítomností následujících charakteristik vzoru chování: *strenght* (síla), *nurturance* (péče) a *similarity to observer* (podobnost s pozorovatelem). Vzhledem k tomu, že zejména starší sourozenci často tyto kvality naplňují, stávají se významným zdrojem podnětů k sociálnímu učení. Dle těchto teoretických východisek by tendence k sociálnímu učení měly být zřetelnější u sourozenců stejného pohlaví, s malým věkovým rozestupem a vyšší mírou vzájemné blízkosti a vřelosti (Whiteman et al., 2007).

Kromě sociálního učení na sebe mohou sourozenci navzájem působit tím, že jeden druhému zprostředkovávají vstup do určité skupiny vrstevníků. Studie ukazují, že sdílená skupina vrstevníků je často dílčím zdrojem podobností mezi sourozenci zejména ve vzorcích užívání alkoholu a jiných návykových látek (Low et al., 2012).

3.3.2 Divergentní procesy

Výsledkem divergentních procesů ve vývoji jedince i vztahu jsou různě významné odlišnosti mezi sourozenci. Odborníci předpokládají, že za tyto rozdílnosti jsou kromě působení nesdílené genetické výbavy a odlišného prostředí (jiná vrstevnická skupina,

rozdílné rodičovské zacházení) zodpovědné i další mechanismy. Jedním z nich by mohl být proces deidentifikace (v jiných pracích též diferenciaci). Tato myšlenka původně vychází z prací Alfreda Adlera (Whiteman et al., 2013).

V pojetí Alfreda Adlera deidentifikaci vnímáme jako tendenci sourozenců se vědomě či nevědomě definovat odlišně od dalšího sourozence. A to za účelem redukovat konkurenci, vytvořit si vlastní identitu v rámci rodiny a získat svůj podíl rodičovské lásky a pozornosti (Whiteman et al., 2007, p. 644). Jiní autoři pojmají deidentifikaci více či méně odlišně, nicméně v různých definicích zůstává společné téma – sourozenci se definují odlišně jeden od druhého za účelem ochrany před sociálním srovnáváním a rivalitou (Whiteman, 2007).

Teoretická východiska působení diferenciaci mezi sourozenci do jisté míry rozporují teorii sociálního učení. Stejně jako u sociálního učení se předpokládá, že bude výraznější u sourozenců, kteří jsou si věkově blízko, jsou stejného pohlaví a jsou si objektivně více podobní. Větší tendence k diferenciaci tak pravděpodobně budou mít dvojice sourozenců, kteří jsou narozeni bezprostředně po sobě, než dyády, mezi které jsou vmezezeni další sourozenci (Schachter et al., 1978). Ačkoliv se zdá, že obě zmíněné teorie si navzájem odporují, pravděpodobně je klíčová asociace mezi osobními kvalitami sourozenců a dominujícím procesem. Pozitivní kvality pravděpodobně budou vybízet sourozence k napodobování, negativní budou spíše podnětem pro proces diferenciaci (Whiteman, 2007).

Procesy sourozenecké diferenciaci jsou zdokumentovány ve studiích zahrnujících postoje k genderovým rolím (McHale et al., 2001), přizpůsobení (Feinberg et al., 2000) nebo sociální kompetence a rizikové chování (Whiteman et al., 2010).

3.3.3 Další procesy vzájemného vlivu

McHale et al. (2012, s. 913) ke vzájemnému vlivu mezi sourozenci uvádí následující: Sourozenecké vlivy se objevují nejen v kontextu častých a často emocionálně intenzivních interakcí mezi sourozenci, ale také na základě rolí, které sourozenci zastávají v dynamice většího rodinného systému. Autor dále představuje tři nejvýznamnější způsoby nepřímého vlivu mezi sourozenci, kterými jsou moderace rodičovských schopností, přesvědčení a chování, změny v rozdělení zdrojů mezi sourozence a sociální srovnávání.

S prvorozenými dětmi pár často vstupuje do rodičovství bez větších znalostí a zkušeností v oblasti výchovy, zatímco při narození dalších dětí už jsou rodičovské kompetence obvykle posíleny. Kromě přirozeného nárůstu zkušeností také jejich přístup k dalším dětem formují zážitky s konkrétním prvorozeným dítětem. Ty obvykle do značné míry ovlivňují to, jak si rodiče formují představy o vývoji a výchově dítěte. Ty následně mohou vstupovat do toho, jakým způsobem na chování dětí reagují a jak ho interpretují (Gee et al, 2018).

Tyto předpoklady vychází z teorie rodinných systémů, podle které jednotliví členové rodiny a dyadické vztahy mezi nimi tvoří vzájemně se ovlivňující části širšího rodinného systému. Toto vzájemné ovlivňování může být použito jako vysvětlení například již zmíněné korelace kvality sourozeneckého vztahu s vřelostí či hostilitou ve vztahu rodiče a dítěte (White & Hughes, 2018). Mimo jiné je také důvodem, proč je zkoumání rodinných vztahů tak obtížné. Není totiž dostačující studovat interakci v dyadickém vztahu odděleně, vždy je třeba brát v potaz kontext celého rodinného prostředí.

Přítomnost více dětí v rodině s sebou přináší nutnost určitým způsobem distribuovat zdroje, a to jak materiální (finance, majetek), tak nemateriální (čas a rodičovská pozornost). Rozdělení zdrojů může mít na sourozence negativní dopad, pokud vede u některého z nich k nedostatku, neadekvátnímu naplnění potřeb nebo je příčinou vzájemného konfliktu závažnějšího charakteru. Zároveň ovšem může mít pozitivní přínos. Lze vyzdvihnout například situaci, kdy sourozenci sdílí digitální zařízení. Ačkoliv to s sebou může přinášet řadu konfliktů, zároveň sdílení poskytuje příležitost ke vzájemnému učení a spolupráci (Gee et al., 2018).

Sourozenci také mohou sloužit jako vztažné body sociálního srovnávání. Původní Festingerova teorie sociálního srovnávání tento mechanismus popisuje jako proces přemýšlení o informaci o jedné či více ostatních osob ve srovnání s vlastní osobou (Festinger, 1954). Může se jednat o jakoukoliv informaci, kterou lze hodnotit na škále podobnosti či odlišnosti ve srovnání s vlastní osobou. Collins (1996) uvádí, že lidé mají obvykle tendenci k tzv. *upward comparison* (vzestupnému srovnávání), tedy srovnávají se obvykle se vzory, které hodnotí výše než sebe. Na základě takového srovnání pak může dojít ke změně vlastního sebehodnocení. Pokud jedinec vyhodnotí, že ve zkoumané doméně se svému vzoru blíží, může to pozdvihnout jeho sebehodnocení. Pokud ale vnímá kvality vzoru

jako pro vlastní osobu nedosažitelné, může to vést ke snížení sebehodnocení a sebeúcty (Hogg & Vaughan, 2013) či ke zvýšenému riziku rozvoje deprese (Cattarin et al., 2000)

Lze předpokládat, že zejména starší sourozenci, kteří obvykle své mladší sourozence v dětství předbíhají v oblasti fyzického i psychického vývoje, mohou být silným vzorem pro vzestupné sociální srovnávání. Naopak mladší sourozenci mohou být častěji pro starší objektem k opačnému procesu, tzv. *downward comparison* (sestupnému srovnávání), kdy se jedinec porovnává s někým, kdo je na tom v daných aspektech hůře než on sám. Wills (1981) uvádí, že účelem sestupného srovnávání je zejména obnova sebevědomí. Zatímco obecně mají lidé tendenci ke vzestupnému srovnávání, k sestupnému se obvykle uchylují ve chvílích, kdy je jejich sebevědomí nějakým způsobem ohroženo.

Kromě sociálního srovnávání vlastní osoby s jinými, v tomto případě s vlastními sourozenci, je třeba brát v úvahu, že sourozenci se často stávají objektem srovnávání ze strany dalších osob, zejména rodičů. Ti často srovnávají průběh vývoje a osobnost jednotlivých dětí v kontextu zkušeností s ostatními sourozenci (Gee et al., 2018). Tato srovnání mohou ovlivnit nejenom to, jak daný jedinec vnímá a vytváří svou individualitu, ale i vzájemné vztahy mezi sourozenci. Srovnávání například může být zdrojem vzájemného napětí a konfliktu.

3.4 Shrnutí

Do struktury a dynamiky sourozeneckého vztahu se promítá řada faktorů, mimo jiné například věk a věkový rozestup sourozenců, jejich genderová konstelace nebo postoje a chování rodičů. Tyto charakteristiky mohou do jisté míry ovlivňovat podobu interakcí mezi sourozenci. Mohou se například podílet na volbě a uplatňování procesů vzájemného vlivu mezi sourozenci. Tyto procesy mohou směřovat ke vzájemné podobnosti sourozenců, nebo naopak vést ke zvýraznění jejich odlišností. Sourozenecký vztah také podléhá přirozenému vývoji. Vzájemných interakcí mezi sourozenci v průběhu života spíše ubývá a často se mění jejich charakter.

Dá se očekávat, že individuální interakční styly, ovlivněné mimo jiné i zmíněnými faktory, se budou promítat i do oblasti užívání digitálních technologií. Vzájemné působení

sourozenců v tomto kontextu je tedy nutné posuzovat i se zřetelem ke specifikům sourozeneckých skupin i jednotlivců vyplývajícím z uvedených charakteristik.

Empirická část

4 Metodologie

4.1 Cíl výzkumu

Užívání obrazovek i rodinné prostředí jsou fenomény značně komplexní a je pochopitelné, že obojí je ve výzkumu často redukováno na jednotlivé aspekty problému a jeho charakteristiky. Studium užívání obrazovek bývá omezeno například na čas strávený u obrazovek, obsah nebo různé formy rizikového užívání. Rodinné prostředí je zkoumáno v kontextu rodičovského stylu, postojů rodičů, společného trávení času nebo sociokulturních charakteristik rodiny. Přes velkou snahu výzkumníků postihnout procesy v rodině týkající se digitálních technologií, samotné přítomnosti sourozenců v rodině je věnováno poměrně málo pozornosti, ačkoliv se zdá, že studium sourozeneckého vztahu by v tomto kontextu mohlo přinést cenné poznatky.

Pokud se studie zabývají rolí sourozenců v digitálním životě rodiny, jsou opět zkoumány výseky tohoto tématu, například role starších sourozenců vůči mladším nebo vliv sourozenců na rizikové užívání obrazovek. Navíc jsou obvykle popisovány výsledky vzájemného působení, ale jen velmi málo textů se zabývá procesy, které v tomto kontextu probíhají mezi jednotlivými členy rodiny.

V současné chvíli je jistě nemyslitelná snaha uchopit téma jako úplný celek, přesto však nelze jeho komplexitu ignorovat. K porozumění problematice by mohlo přispět studium toho, jak toto téma vnímají sami jeho aktéři – jednotliví členové rodiny. V případě této diplomové práce je pozornost zaměřena na dyadické interakce mezi sourozenci.

Cílem tohoto výzkumu je prohloubit poznání toho, jak probíhají interakce mezi sourozenci v oblasti užívání obrazovek. Práce si klade za cíl zmapovat, jaké role si v tomto kontextu osvojují, zda jsou významným zdrojem mediace digitálních technologií a jaké mediační strategie nejčastěji užívají.

Přínosem práce by mohlo být hlubší porozumění problematice vzájemných interakcí rodinného prostředí a užívání obrazovek. Kvalitativních studií zabývajících se tématem sourozeneckého vztahu v kontextu digitálních technologií je poměrně málo, přičemž se

jedná převážně o studie mimoevropské. Mohlo by tedy být přínosné prozkoumat danou problematiku v kontextu naší kultury. Zároveň je vzhledem k rychlému vývoji digitálních technologií a způsobů jejich užívání klíčové udržovat poznatky v této oblasti na aktuální úrovni, proto je jistě žádoucí konfrontovat předchozí zjištění se současnou situací.

4.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka této diplomové práce zní:

Jaká je role sourozence v kontextu užívání obrazovek?

Tato hlavní otázka je doplněna dalšími rozšiřujícími podotázkami, které by umožnily hlubší prozkoumání tématu:

Jaké mediační strategie respondenti užívají v interakci se svými sourozenci?

Jaké obsahy si sourozenci v kontextu užívání obrazovek navzájem předávají?

Jak se liší role sourozence v kontextu užívání obrazovek oproti dalším zdrojům mediace?

4.3 Výzkumný design

Pro zkoumání tohoto tématu byl zvolen kvalitativní přístup, a to především za účelem získání hlubších a bohatších dat. Vzhledem k tomu, že záměrem je zachytit zkušenosti jednotlivce, je otevřený přístup charakteristický pro kvalitativně orientovaný výzkum klíčový. Cílem této práce není reflektovat objektivní realitu, ale popsat individuální vnímání tématu.

Výhodou kvalitativního přístupu je také možnost postihnout fenomén jako celek a neredukovat jej na jednotlivé aspekty (Miovský, 2006). To je v kontextu zvoleného výzkumného problému obzvláště důležité i vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně novou tematiku a dosavadní poznatková základna není příliš rozsáhlá. Kvalitativní výzkumný design umožňuje na téma nahlédnout komplexně a zároveň co nejvíce minimalizovat případné zkreslení již vzniklými hypotézami a prekoncepty. To současně zmírňuje riziko, že

budou opomenuty důležité aspekty tématu, nebo naopak bude zveličen význam nepodstatných skutečností.

Při zpracování tématu je ovšem nutné vypořádat se i s možnými slabinami kvalitativního přístupu, a to zejména s obtížností odlišit podstatné od nepodstatného a získané informace smysluplně klasifikovat a systematizovat (Miovský, 2006). Zároveň je třeba brát v úvahu, že velikost a charakter výzkumného vzorku neumožňuje případné poznatky zobecnit na celou populaci a je třeba je ověřit v dalším zkoumání. V kontextu užívání obrazovek je obzvláště nezbytné uvědomit si proměnlivost digitální kultury v čase a to, jakým způsobem je ovlivněna sociokulturními charakteristikami cílové populace. Aktuální zjištění tedy nemusí být s určitým časovým odstupem relevantní.

4.4 Metody sběru dat

4.4.1 Rozhovor

Autorka práce se rozhodla pro sběr dat prostřednictvím nestrukturovaných rozhovorů, a to zejména pro jejich flexibilitu. Je téměř jisté, že každý sourozenecký vztah má do jisté míry odlišnou strukturu i dynamiku, a tak je pro rozhovory klíčová co největší míra volnosti, aby bylo možné co nejpodrobněji zachytit konkrétní sourozenecký vztah ve všech jeho podobách a jedinečnostech. Navíc věkové rozpětí oslovených respondentů je poměrně široké a je třeba tomu přizpůsobit i strategii vedení rozhovoru, k čemuž nestrukturovaný rozhovor poskytuje potřebný prostor (Miovský, 2006).

Zvolená metoda s sebou opět přináší určitá rizika, která je třeba vzít na vědomí. Týkají se samotného sběru dat, jako například obtížnost udržet na zřeteli výzkumné otázky a cíle a vyhnout se přehnané strukturaci v průběhu rozhovoru. Možným úskalím je i následné zpracování dat. Takto získaný materiál je často poměrně nesourodý, což do jisté míry znesnadňuje strukturalizaci a interpretaci dat (Miovský, 2006).

4.4.2 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek je tvořen osmi respondenty ve věku 14-25 let. Původním záměrem bylo soustředit se na věkovou kategorii 15-18 let, a to z několika důvodů. Tím prvním bylo poměrně malé věkové rozpětí, které by zvýšilo homogenitu vzorku. V kontextu toho, jak

rychle se digitální technologie vyvíjejí, může i rozdíl několika málo let představovat diametrálně odlišné uživatelské prostředí obrazovek a způsoby jejich užívání. Dalším důvodem pak byla snaha oslovit skupinu, pro kterou by téma bylo aktuální. V tomto případě by to znamenalo skupinu, u které je velká pravděpodobnost, že se svým sourozencem stále sdílí domácnost a zároveň se nachází v životním období, kdy obrazovky hrají velmi důležitou roli. V neposlední řadě bylo toto období zvoleno se zřetelem ke schopnosti reflektovat zvolené téma a tuto reflexi vyjádřit.

V začátcích formulace návrhu výzkumu bylo plánováno soustředit se v rámci výzkumného vzorku na jedince, kteří mají jednoho mladšího sourozence, jsou tedy staršími ze sourozenecké dyády. A to opět z toho důvodu, aby byla zajištěna vyšší homogenita výzkumného vzorku a získaná data byla více sourodá. Po prvních rozhovorech se mi ovšem toto zaměření zdálo plytké a nedostačující. Obávala jsem se toho, že by mé závěry pouze kopírovaly zjištění týkající se role staršího sourozence v širším kontextu. Rozhodla jsem se tedy do výzkumného vzorku zařadit i respondenty v jiných sourozeneckých konstelacích. A to v naději, že se mi z různých perspektiv podaří nahlédnout témata, která jsou typická pro určitý typ sourozenecké konstelace, nebo naopak ta, která jsou na podobě konstelace nezávislá.

Rozhodla jsem se využít metodu samovýběru, kdy jsem prostřednictvím škol, studentských a volnočasových spolků zveřejnila poptávku po osobách ochotných zúčastnit se rozhovoru v rámci zpracování diplomové práce. Na základě této poptávky se mi ovšem ozvali pouze dva potenciální respondenti. Nízký zájem si vysvětluji tím, že v tomto věku není výzkumná činnost příliš atraktivní a motivace zúčastnit se výzkumu není obvyklá (Miovský, 2006). Následně jsem zvolila postup metodou sněhové koule a již získané respondenty jsem požádala o doporučení dalších možných zájemců o účast. Tímto způsobem se mi ovšem nepodařilo získat žádného dalšího respondenta.

Na základě těchto obtíží se získáváním respondentů jsem se tedy rozhodla rozšířit věkové rozmezí na studenty vysokých škol v naději, že vzhledem k vlastní zkušenosti se psaním závěrečných prací budou ochotnější se rozhovoru se mnou zúčastnit. V souladu s většími možnostmi, které přineslo rozšíření věkového rozmezí, jsem se rozhodla oslovit oba členy sourozenecké dyády v rodinách se dvěma dětmi. Nabídku jsem opět zveřejnila

prostřednictvím zájmových spolků a touto cestou jsem získala čtyři respondenty, dva sourozenecké páry. Metodou sněhové koule jsem následně získala další dva páry sourozenců, které ovšem pocházely z rodin se třemi dětmi. Jednalo se tudíž o dvojici sourozenců nejstaršího a nejmladšího a dvojici nejstaršího a prostředního. Vzhledem k tomu, že ze zkušebních rozhovorů se zdálo pravděpodobné, že sourozenecké role v kontextu digitálních technologií zřejmě nejsou striktně vázány na pořadí sourozenců, ale jsou moderovány dalšími faktory, rozhodla jsem se pro uvolnění původního záměru hovořit pouze s jedinci z dvoučlenných sourozeneckých konstelací.

Výzkumný vzorek tedy tvoří čtyři sourozenecké dvojice následujících charakteristik:

Tabulka 1 - Tabulka zachycující základní charakteristiky respondentů

Rodina č. 1	Respondent č. 1	Muž, 23 let, starší ze dvou sourozenců
	Respondent č. 2	Žena, 20 let, mladší ze dvou sourozenců
Rodina č. 2	Respondent č. 3	Žena, 25 let, nejstarší ze tří sester
	Respondent č. 4	Žena, 14 let, nejmladší ze tří sester
Rodina č. 3	Respondent č. 5	Muž, 25 let, starší ze dvou sourozenců
	Respondent č. 6	Žena, 19 let, mladší ze dvou sourozenců
Rodina č. 4	Respondent č. 7	Žena, 22 let, nejstarší ze tří sourozenců (dva mladší bratři)
	Respondent č. 8	Muž, 17 let, prostřední ze tří sourozenců (mladší bratr a starší sestra)

4.4.3 Sběr dat

Zkušební rozhovory

Na počátku sběru dat jsem absolvovala dva zkušební rozhovory s respondenty, kteří byli ochotni se zúčastnit výzkumu, ale jejich sourozenci neměli o spolupráci zájem. Tyto rozhovory proběhly především za účelem ověření, zda se jedná o téma nosné pro zvolený výzkumný vzorek. Zároveň posloužily k nácviku dovednosti vedení rozhovoru.

Ze zkušebních rozhovorů bylo patrné, že výtěžnost informací v kontextu zvolených výzkumných otázek by mohla být se zvoleným počtem respondentů dostačující. Výzkumné otázky byly pro zkušební respondenty relevantní, a ti k nim poskytli v průběhu rozhovoru poměrně značné množství informací. Zároveň se zdálo, že se jedná o téma pro respondenty atraktivní a není zdrojem nepříjemných pocitů, které by vedení rozhovoru znesnadnily.

Postup výzkumné práce

Sběr dat pro tuto diplomovou práci probíhal v lednu a únoru roku 2024. Jednalo se o celkem osm rozhovorů, z nichž nejkratší trval 39 minut, nejdelší 62 minut. Rozhovory probíhaly osobně i online prostřednictvím Google Meet a byly nahrávány na audiozáznam, s čímž byli respondenti před začátkem rozhovoru seznámeni. Respondenti k nahrávání udělili ústní souhlas. Online prostředí bylo voleno především z důvodu vzdálenosti, v případě jednoho z respondentů pak bylo využito z toho důvodu, že se v online prostředí cítil příjemněji.

Rozhovor byl veden vždy nejprve se starším sourozencem, následně v rozmezí maximálně jednoho týdne se sourozencem mladším. Téma rozhovoru bylo respondentům představeno již v nabídce účasti ve výzkumu. Respondenti byli informováni, že bude rozhovor zaměřen na jejich sourozenecký vztah v kontextu digitálních technologií a na to, jakým způsobem digitální technologie do vztahu vstupují a jak na sebe sourozenci vzájemně působí v oblasti užívání digitálních technologií.

Rozhovory byly vedeny s důrazem na aktuální situaci respondentů, domnívám se ovšem, že v kontextu zvoleného tématu nelze opomenout minulost a vývoj sourozeneckého vztahu i užívání digitálních technologií, o kterém respondenti také hovořili.

Po dokončení fáze sběru dat byly jednotlivé rozhovory přepsány do textové podoby v programu Microsoft Word a dále využívány v tištěné podobě. To mi umožnilo lépe se v sebraných datech orientovat a zároveň do textu snadno vstupovat vepisováním poznámek.

4.4.4 Role výzkumníka

S ohledem na cíle výzkumu je důležité zmínit, že do výzkumnické role vstupuji z pozice jediného dítěte. Můj pohled na danou problematiku tím je do značné míry ovlivněn, což s sebou může nést jistá rizika, ale snad i benefity. Úskalí se projevila již ve fázi vedení rozhovorů, kdy některé z položených otázek připadaly respondentům přinejmenším úsměvné. Zároveň si ale troufám říct, že tento fakt také posloužil jako výhodná strategie vedení rozhovoru. V některých momentech jsem využila sebeodhalení a respondenti mi po zjištění, že sama sourozence nemám, daleko podrobněji popisovali cokoliv, o čem právě hovořili, ve snaze mi situaci jasněji přiblížit.

Situace, v níž do výzkumné roli vstupuji, pro mě byla výzvou i při interpretaci dat. Na jedné straně zde bylo větší riziko zkreslení získaných dat nedostatečnou orientací v tématu sourozeneckých konstelací, na straně druhé ovšem doufám ve větší nepředpojatost ve způsobu, jak na sourozenecký vztah nahlížet.

4.5 Metoda zpracování dat

Po doslovném přepisu nahrávek rozhovorů jsem přistoupila k fázi volného kódování. Text jsem rozčlenila na jednotlivé výpovědi, posuzovanou jednotkou analýzy byl obvykle odstavec, kterému byl přidělen jeden či více kódů na základě významu sdělení. V průběhu této fáze jsem rozhovory opakovaně pročetla a užité kódy zaznamenávala v podobě poznámek na okrajích textu. Pokud se v textu objevilo podobné téma na více místech, označila jsem jej podobným či stejným kódem.

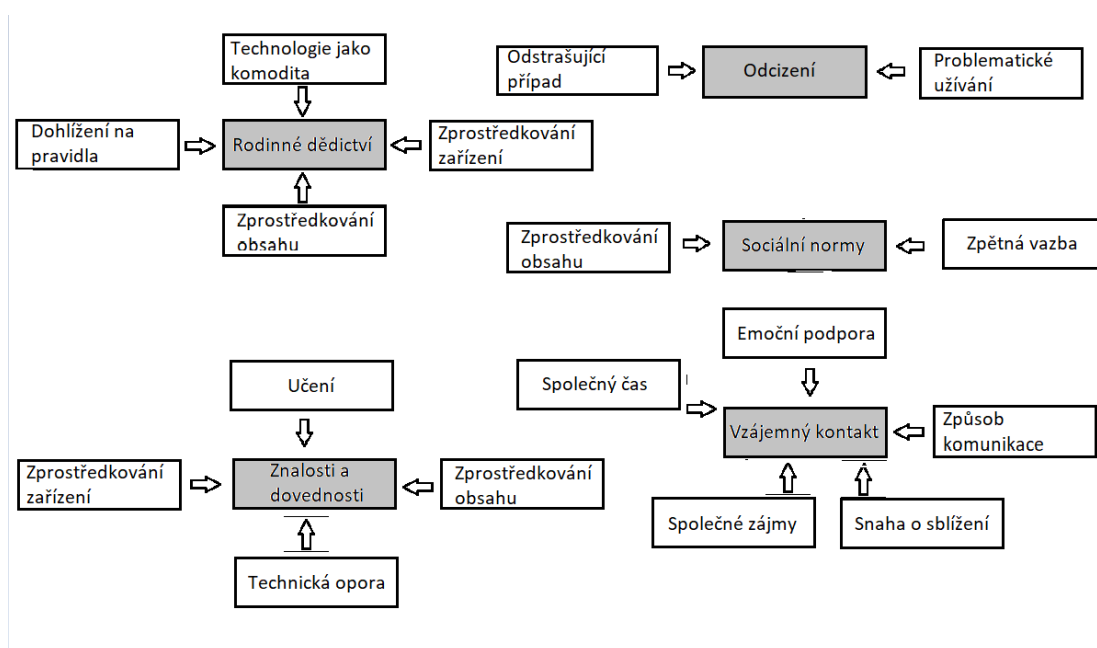
V průběhu dalšího zpracování dat jsem se zaměřila nejprve na podobnosti mezi jednotlivými sourozeneckými dyádami. Vytvořila jsem seznam veškerých užitých kódů napříč všemi rozhovory a z tohoto seznamu jsem vyřadila kódy, které byly užity pouze ojedinele nebo se nezdály relevantní ke zkoumanému tématu. Výsledkem byl následující seznam kódů:

Tabulka 2 - Tabulka zachycující užití kódy po selekci

Společné zájmy	Způsob komunikace	Společný čas	Rodinné dědictví
Technologie jako komodita	Motivace v užívání	Učení	Emoční podpora
Technická podpora	Zpětná vazba	Dohlížení na pravidla	Zprostředkování obsahu
Zprostředkování zařízení	Odcizení	Problematické užívání	Snaha o sblížení
Konflikty	Odstrašující příklad	Spolupráce	Sledování televize

Tyto kódy jsem na základě významových souvislostí seskupila do několika kategorií, jak ilustruje následující schéma:

Obrázek 1 - Graf zachycující jednotlivé kategorie

Po vytvoření těchto kategorií jsem přistoupila k opětovnému pročitání rozhovorů. V průběhu této fáze jsem porovnávala vzniklé kategorie s původními daty a snažila se odhalit nové souvislosti. Soustředila jsem se především na podobnosti a odlišnosti mezi

jednotlivými respondenty a sourozeneckými dvojicemi. Na základě významu a četnosti výskytu jednotlivých kódů jsem hledala, která témata jsou pro jednotlivé sourozenecké dyády klíčová. Výsledkem této snahy jsou individuální profily jednotlivých sourozeneckých dvojic, viz níže.

5 Výsledky

V této kapitole bych ráda představila získaná data a pokusila se o jejich interpretaci. V úvodu kapitoly jsou nejprve ve stručnosti představeny profily sourozeneckých dvojic. Následně je formulována a popsána typologii rolí, které se u sourozenců v kontextu užívání obrazovek objevovaly. V poslední části kapitoly je představena interpretace důležitých zjištění.

5.1 Individuální profily jednotlivých sourozeneckých dvojic

Respondenti č. 1 (muž, 23 let, vysokoškolák) a č. 2 (žena, 20 let, vysokoškolačka):

Oba zmiňovaní jsou studenty vysokých škol. Jejich rodiče jsou rozvedení, sourozenci bydlí u matky, ovšem v poslední době oba často tráví čas mimo domov u svých partnerů. S otcem se stýkají příležitostně. Respondentka je běžnou uživatelkou digitálních technologií, největší význam pro ni má mobilní telefon a notebook. Respondent je studentem technické školy se zaměřením na programování, je tedy aktivnějším uživatelem digitálních technologií. Nejčastěji používá telefon a notebook. Sourozenci oba shodně hodnotí svůj sourozenecký vztah jako nadstandardní, dobře spolu vycházejí a jsou v častém kontaktu.

Pro tuto sourozeneckou dvojici jsou důležitá následující témata:

Tabulka 3 - Tabulka zachycující důležitá témata u respondentů č. 1 a 2

Společné zájmy	Způsob komunikace	Společný čas	Rodinné dědictví
Technologie jako komodita	Motivace v užívání	Učení	Emoční podpora
Technická podpora	Zpětná vazba	Dohlížení na pravidla	Zprostředkování obsahu
Zprostředkování zařízení	Odcizení	Problematické užívání	Snaha o sblížení
Konflikty	Odstrašující příklad	Spolupráce	Sledování televize

Dvojice uvádí, že jsou pro ně digitální technologie jedním z příjemných způsobů, jak spolu trávit čas. Zejména v dětství se společně často dívali na televizi, v dospělosti už je to

spíše ojediněle. Obvykle k tomu dochází tak, že jeden z nich sleduje pořad samostatně na svém zařízení a druhý se u něj zastaví a ke sledování se přidá. Přesto je to pro ně stále významná společenská událost, jak jeden z nich zmiňuje. Každý rok společně s matkou pořádají filmový maraton všech dílů oblíbeného snímku. V dětství spolu rádi hráli počítačovou hru založenou na spolupráci. Nevybavují si větší konflikty plynoucí ze společného užívání. Naopak si navzájem vycházeli vstříc, respondentka si vybavuje, že ačkoliv byl její bratr obvykle původním vlastníkem digitálních zařízení, přistupoval k tomu tak, jako by zařízení byla společná.

Kromě společného času je pro ně obsah médií i zdrojem společných zájmů. Často sledují stejné pořady, ale odděleně. Zážitky z těchto filmů a seriálů spolu rádi diskutují. Především respondent své sestře často doporučuje filmy, seriály nebo krátká videa na sociálních sítích. Respondentka reflektuje, že ne vždy se jedná o obsah, který by ji zaujal. Nicméně často se řídí doporučením pouze proto, že chce potěšit bratra, navíc oceňuje, že tak společně vytváří nová témata k hovoru. Bratr se ji snažil přesvědčit i ke hře oblíbené počítačové hry, to ale odmítla. Respondent uvádí, že tato hra byla součástí jeho osobnosti a bylo pro něj důležité, aby si o ní měl s kým povídat.

Respondent sděluje, že sestra je pro něj důležitým zprostředkovatelem mediálních obsahů. Popisuje, že zejména v oblasti politiky a aktuálního dění mu často shrnuje důležité informace a dává mu podněty k tomu, jaký obsah si má vyhledat. V souvislosti s tím se ovšem o svoji sestru často strachuje, protože má dojem, že propadá obavám z budoucnosti. Podle jeho názoru se tak děje právě v důsledku zahlcení nepříznivými informacemi.

Oba shodně reflektují přínos digitálních médií v oblasti vzájemné komunikace. Jsou spolu v kontaktu nejčastěji přes sociální sítě, ale tento kontakt se omezuje spíše na praktickou komunikaci. Jedná se o velmi stručné interakce, raději spolu komunikují osobně, když je příležitost.

Respondent je osobou, která zajišťuje chod domácnosti v technických ohledech užívání obrazovek. Poskytuje technickou oporu své sestře i matce, přičemž tuto roli nevnímá negativně. Svě sestře je také emoční podporou, ta uvádí, že v případě nepříjemných zkušeností v kontextu digitálních technologií je její bratr první a často jedinou osobou, se kterou by problém chtěla řešit.

Respondenti č. 3 (žena, 25 let) a č. 4 (žena, 14 let):

Jedná se o nejmladší a nejstarší sestru, společně s prostřední sestrou (22 let) a rodiči tvoří kompletní rodinu se třemi dětmi. Rodina je v oblasti užívání digitálních technologií poměrně specifická, všichni její členové jsou velmi aktivními hráči počítačových her. Dvě starší sestry studují vysokou školu a víkendy tráví u rodičů, kde bydlí také nejmladší sestra. Mezi všemi členy rodiny panují dobré vztahy, aktivně spolu tráví volný čas, mimo jiné i společným hraním počítačových her. Z digitálních zařízení jsou pro rodinu aktuální mobilní telefony, notebooky, stolní počítač, Xbox, Nintendo-Wii a televize.

Pro rodinu jsou klíčová následující témata:

Tabulka 4 - Tabulka zachycující důležitá témata u respondentů č. 3 a 4

Společné zájmy	Způsob komunikace	Společný čas	Rodinné dědictví
Technologie jako komodita	Motivace v užívání	Učení	Emoční podpora
Technická podpora	Zpětná vazba	Dohlížení na pravidla	Zprostředkování obsahu
Zprostředkování zařízení	Odcizení	Problematické užívání	Snaha o sblížení
Konflikty	Odstrašující příklad	Spolupráce	Sledování televize

Důležitým tématem pro tuto rodinu bylo rodinné dědictví. Rodina má velmi specifickou mediální kulturu, všichni její členové jsou vášnivými hráči digitálních her, přičemž hrají každý samostatně i společně. Obvykle se jedná o hry založené na spolupráci mezi jednotlivými hráči, ale někdy také vzájemně soupeří. Mladší respondentka uvádí, že její sestry jsou pro ni velkou motivací v užívání, protože se snaží překonat je v některých ze společně užívaných her. Rodinné dědictví v tomto případě zahrnuje také filmové obsahy. Starší z respondentek popisuje, jak svou nejmladší sestru zasvěcovaly do jejich oblíbených pohádek a vnímaly to jako nutnost, aby se jí pohádky také líbily.

Kromě společného času a společných zájmů představují pro respondentky digitální technologie i způsob komunikace. Pro komunikaci v rámci celé rodiny používají hromadnou

konverzaci na Whatsappu. Pokud nejsou všichni fyzicky přítomni doma, v některých případech se spolu setkávají virtuálně i prostřednictvím online her.

Starší z respondentek často dohlíží na pravidla, která nejmladší sestře nastavili rodiče. To se někdy stává důvodem ke konfliktům, ačkoliv se obvykle jedná o konflikty lehčího charakteru. Konflikty plynou také ze sdílení společných zařízení, ovšem v dospělosti jsou spory v tomto kontextu méně časté. Tatáž respondentka uvádí, že konflikty v kontextu užívání obrazovek vnímá jako pozitivní, protože se vzájemně učí zvládat konflikty v bezpečném prostředí. Zařízení se u respondentek také stávají komoditou, se kterou sestry obchodují. Mladší z respondentek zmiňuje situace, kdy jí nejstarší sestra půjčovala vlastní digitální zařízení jako úplatek, aby neprozradila její prohřešky rodičům.

Důležitým tématem této dyády je také vzájemné učení. Zejména starší z obou respondentek často vystupovala v roli učitele, a to opět především v oblasti digitálních her. Avšak objevovalo se i učení v opačném směru, kdy mladší respondentka své starší sestry například edukovala v aktuálních trendech na sociálních sítích. Patrné zde bylo vzájemné zprostředkovávání mediálního obsahu, kdy si například sestry navzájem překládaly cizojazyčné obsahy nebo poskytovaly informace podstatné pro interpretaci obsahu. V některých případech se jednalo o zprostředkování nezáměrné, kdy jedna z respondentek byla prostě přítomna mediálními aktivitám druhé.

Respondenti č. 5 (muž, 25 let) a č. 6 (žena, 19 let):

Jedná se dva sourozence, starší bratr studuje vysokou školu a rodiče a sestru navštěvuje zhruba jednou za čtrnáct dní na víkend. Mladší sestra studuje střední školu a bydlí u rodičů. Z digitálních technologií jsou pro oba sourozence aktuální mobilní telefony a notebooky, pro sestru dále tablet.

Z klíčových témat jsou pro tuto dvojici relevantní následující:

Tabulka 5 - Tabulka zachycující důležitá témata u respondentů č. 5 a 6

Společné zájmy	Způsob komunikace	Společný čas	Rodinné dědictví
Technologie jako komodita	Motivace v užívání	Učení	Emoční podpora
Technická podpora	Zpětná vazba	Dohlížení na pravidla	Zprostředkování obsahu
Zprostředkování zařízení	Odcizení	Problematické užívání	Snaha o sblížení
Konflikty	Odstrašující příklad	Spolupráce	Sledování televize

V dětství kvůli poměrně velkému věkovému rozestupu neměli příliš společných zájmů, což platí i pro digitální technologie. Později spolu trávili čas sledováním televize, aktuálně sledují filmy a seriály každý zvlášť, ale je to pro ně společné téma k rozhovoru. Společným zájmem jsou pro ně také sledované obsahy na sociálních sítích. Respondentka uvádí, že záměrně vyhledává digitální obsahy, které jsou důležité pro jejího bratra, a to za účelem vzájemného sblížení.

Sourozenci jsou si navzájem významným zdrojem zpětné vazby v oblasti užívání obrazovek. Poskytují si zpětnou vazbu týkající se například množství času stráveného u obrazovek. Respondentka popisuje, že její bratr ji často upozorní na rizika plynoucí z častého a dlouhodobého užívání obrazovek. Tuto zpětnou vazbu vnímá jako přínosnou a reaguje na ni pozitivně. Bratr je pro ni také zdrojem zpětné vazby v oblasti sebeprezentace na sociálních sítích. Respondentka uvádí, že se ho sestra vždy ptá na názor ohledně fotografií, které se chystá zveřejnit. Jeho názorem se následně řídí. Respondentka vysvětluje, že bratr je pro ni v této oblasti nejdůležitějším zdrojem zpětné vazby, protože s ním hovoří otevřeněji než její kamarádka.

Starší bratr vnímá, že je doma technickou oporou pro rodiče i pro sestru, což ho občas obtěžuje. Zejména o své sestře si myslí, že se na něj často příliš spoléhá, a to i ve věcech, které by zvládla sama. To ve svých výpovědích reflektuje i ona. Respondentka dále vnímá určitou nerovnost ze strany rodičů v oblasti digitálních technologií. Má pocit, že sestra od rodičů dostávala více zařízení lepší kvality. Tyto skutečnosti mohou být pro tuto dvojici zdrojem konfliktů.

Respondenti č. 7 (žena, 22 let) a č. 8 (muž, 17 let):

Jedná se o nejstaršího a prostředního sourozence z rodiny se třemi dětmi. Dále mají nejmladšího bratra, kterému je devět. Nejstarší sestra studuje vysokou školu a rodiče a sourozence navštěvuje o víkendech. Ze zařízení jsou pro oba sourozence aktuální mobilní telefony a notebooky, pro respondenta a jejich nejmladšího bratra dále PlayStation.

Respondenti mezi sebou mají spíše chladnější vztah, netráví spolu moc času, a to ani prostřednictvím digitálních technologií. Respondent předpokládá, že to bude spíše důsledek genderové konstelace než věkového rozdílu, k nejmladšímu bratrovi má mnohem blíž, přestože je mezi nimi věkový rozdíl větší než mezi ním a sestrou. Respondent tráví hodně času hraním počítačových her, což oba sourozenci vnímají jako problematické a přispívající jejich odcizení.

Z témat jsou pro tuto dvojici relevantní následující:

Tabulka 6 - Tabulka zachycující důležitá témata u respondentů č. 7 a 8

Společné zájmy	Způsob komunikace	Společný čas	Rodinné dědictví
Technologie jako komodita	Motivace v užívání	Učení	Emoční podpora
Technická podpora	Zpětná vazba	Dohlížení na pravidla	Zprostředkování obsahu
Zprostředkování zařízení	Odcizení	Problematické užívání	Snaha o sblížení
Konflikty	Odstrašující příklad	Spolupráce	Sledování televize

Respondent uvádí, že užívání obrazovek je společným zájmem ve vztahu s jeho mladším bratrem, ovšem ve vztahu k sestře se neobjevují společná témata v tomto kontextu. Ve výpovědích respondentů převládá popis vzájemného odcizení. Respondentka hodnotí užívání obrazovek svým bratrem jako nezdravé. Nijak aktivně se ovšem neangažuje ve snaze přimět ho ke změně návyků. Reflektuje ovšem, že je na ni ze strany matky vyvíjen v tomto směru tlak. Matka si stěžuje na bratrovo užívání obrazovek a respondentka si není jistá, zda je po ní žádáno řešení situace, nebo chce matka pouze vyslechnout. Sourozenci v kontextu obrazovek nemají výraznější společné zájmy, ani společně netráví čas jejich užíváním.

5.2 Typologie rolí zaujímaných sourozenci v kontextu užívání obrazovek

Na základě získaných dat bylo formulováno pět základních rolí, které na sebe v kontextu užívání obrazovek berou jedinci vůči svým sourozencům. Ty jsou vymezeny na základě obsahové náplně role a toho, jaké významy v rámci dané role jedinec svému sourozenci předává. Pozornost byla věnována také tomu, jaké mediační strategie a další procesy vlivu v rámci jednotlivých rolí převládají.

Jedná se o role, které se navzájem nevylučují, naopak je časté, že jedinec na sebe bere různé role v závislosti na momentálním kontextu situace. Není ojedinělé, že v jedné chvíli jedinec vystupuje zároveň v několika uvedených rolích. Jednotlivé role a jejich charakteristiky jsou uvedeny v následujícím přehledu, blíže potom popsány v dalších oddílech:

Tabulka 7 - Tabulka zachycující navrženou typologii sourozeneckých rolí

Typy rolí	Náplň role	Převládající mediační strategie
Sourozenec jako nositel rodinného dědictví	Předávání rodinných hodnot, tradic a norem	Restriktivní a aktivní mediace
Sourozenec jako mediátor sociálních norem	Předávání společenských hodnot, tradic a norem	Restriktivní a aktivní mediace
Sourozenec jako parťák	Společné trávení času, rekreační aktivity	Společné užívání, participativní učení
Sourozenec jako expert	Technická podpora a učení v oblasti užívání obrazovek	Aktivní mediace, společné užívání (<i>helper</i>), vzdálená mediace
Sourozenec jako izolát	Distancování se od sourozence v oblasti digitálních technologií	-----

5.2.1 Sourozenec jako nositel rodinného dědictví.

V rámci této role je jedinec nositelem rodinných hodnot, tradic a norem. V užším smyslu na sebe tuto roli typicky berou starší sourozenci, kteří aktivně působí na své mladší sourozence. Mladší pak obsazují role komplementární, a to buď přijímající, kdy předávané

hodnoty a tradice vstřebávají, nebo odmítají, kdy se rodinného dědictví do určité míry zřikají. V širším smyslu tuto roli zastávají všichni členové rodiny, neboť se každý z členů podílí na vytváření rodinného digitálního prostředí a svým postojem a chováním ho nejenom dále ovlivňuje, ale také v tomto směru působí na ostatní členy rodiny. Rodina a všichni její členové tak vytváří složitý systém, který se neustále proměňuje a jehož prvky na sebe bez přestání navzájem různě působí.

Převládající mediační strategií v rámci uplatňování této role je aktivní mediace. V tomto případě se jedná o situace, kdy jedinec svého sourozence záměrně zasvěcuje do rodinného digitálního života. Například mu může představovat mediální obsahy důležité pro ostatní členy rodiny. Viz výpověď Respondenta č. 3:

Chtěly jsme jí prostě pustit tyhle pohádky, který pro nás byly jako zásadní, z kterých doteď jako používáme hlášky a tak. Takže nějaký fakt jako animáky prostě, který nás bavily. Takže jsme s tou A. jako koukaly a měly jsme pocit, že jí to prostě jako... Že je to takový naše sourozenecký dědictví. A jako jestli prostě chce být náš sourozenec, tak musí znát tyhle pohádky.

Někteří z respondentů uváděli tradice, které jejich rodiny v kontextu digitálních technologií dodržují. Tyto tradice ilustrují například následující výpovědi:

Respondent č. 7:

Když se bavíme o televizi, tak to já jsem byla většinou zvyklá vždycky, že v osm večer jsem šla jako dolů, i když jsem byla třeba jako zalezlá. A tam jsme jako na něco koukali nebo si povídali. A bylo mi vlastně hrozně blbý jako nejt večer jako dolů.

Respondent č. 1:

Máme takovej jako každoroční jakoby maraton filmů Pitch Perfect. To je největší to, ale vždycky prostě si k tomu uděláme úplně hromadu jídla, uděláme si k tomu čtyři popcorny a koukáme tady na tu na tu sérii filmů.

Předávání rodinných zvyklostí může probíhat i méně zjevným způsobem, kdy jedinec slouží jako vzor pro sourozence, který přejímá jeho postoje a způsoby chování. Zdá se, že sourozenci jsou silným zdrojem vlivu, a to zvláště ti starší. Ke vzájemnému předávání obsahů se mezi sourozenci vytváří ideální podmínky. Sourozenci spolu přirozeně tráví poměrně velké množství času, a to jak u obrazovek, tak mimo ně. Zároveň situace sdílení

prostoru a digitálních zařízení nahrává různým interakcím mezi sourozenci, které mohou být obohaceny právě o prvek rodinného sdílení.

Sourozenci jsou také významným prvkem v procesu vytváření a uplatňování rodinných pravidel v oblasti užívání obrazovek. Ačkoliv autory pravidel obvykle bývají rodiče, sourozenci se často podílejí na kontrole jejich dodržování. Vzhledem ke vzájemné blízkosti a velkému množství společně stráveného času mohou případné porušení pravidel odhalit snáze než rodiče. V některých případech pak fungují jako prostředníci rodičů, kdy jim oznamují zjištěné porušení pravidel a rodiče následně zjednájí nápravu. V jiných případech porušení pravidel s rodiči nekomunikují. V takových situacích buď se sourozenci význam jejich dodržování komunikují sami, nebo porušení přehlíží a do chování svých sourozenců nijak nezasahují. Zdá se, že volba postupu se odvíjí zejména od závažnosti porušení pravidel a případných rizik z něj vyplývajících a individuálního nastavení sourozenců.

Působení v oblasti rodinných pravidel může mít charakter restriktivní i aktivní mediace. Starší sourozenci mají mnohdy možnost upřít sourozenci přístup k obrazovkám. Například tím, že mu odmítnou půjčit vlastní zařízení. Tato moc staršího sourozence v některých případech u respondentů vedla k tomu, že se obrazovky staly komoditou, kterou sourozenci využívali ke vzájemnému obchodu. Využívání obrazovek jako odměny či trestu je podle Warrena (2001) taktéž manifestací restriktivní mediace. Toto obchodování ilustruje například výpověď Respondenta č. 4:

A když moje ségra dostala notebook, tak na něm měla právě tu hru, kterou hraju už takhle hrozně dlouho, a to jsem jí záviděla, že tam k té hře taky má přístup vždycky. A já k ní měla přístup, jen když ona byla doma. Ale vždycky když byla doma, tak jsem toho využila teda. . . . A většinou jsem musela jako něco pro ně udělat nebo něco uklidit nebo tak. . . . Anebo když oni něco provedli a já slíbila, že to neřeknu, tak mě tam pustili. . . . Já si pamatuju, že jednou ségra mě doprovázela na karate kroužek a řekla mi, že to vezme nějakou zkratkou. A kvůli ní jsem tam přišla asi o půl hodiny pozdějš. A to mě tehdy nechala na tom počítači celý den, no.

V tomto kontextu je nutno zmínit, že sdílení rodinného digitálního prostředí nutně neznamená, že charakter tohoto prostředí je pro všechny sourozence totožný. Patrné je to například právě v kontextu stanovování a uplatňování pravidel užívání obrazovek. Respondenti často uváděli, že charakter nastavených pravidel se u nich a jejich sourozenců lišil, a to v kvalitě i kvantitě. Vysvětlují si to zejména tak, že rozvoj technologií, jejich

dostupnost a poznání v této oblasti se velmi dynamicky vyvíjí. To vede k tomu, že digitální kontext staršího sourozence může být při větším věkovém rozestupu diametrálně odlišný než u mladšího sourozence, což s sebou samozřejmě nese i nová rizika a rodičovské obavy. V důsledku toho je často nutné revidovat pravidla, která rodiče nastavili u starších potomků. V některých případech je nutné vytvořit pravidla nová, která by pokrývala nově se objevující rizikové oblasti užívání obrazovek. Tato zdánlivá nerovnost v pravidlech může být zdrojem napětí v rodině i mezi sourozenci.

Respondent č. 3:

Všechny pravidla jsou jiný, protože prostě rodiče s náma měli peníze na nějakou dovolenou, když já jsem byla ve třetí třídě. A. jela poprvý k moři zase ve třech letech, protože přesně to už jsme jakoby jezdili k moři, protože rodiče měli víc peněz. Tak Nintendo hrála od malička. . . . Takže to bysme si my jakoby mohly stěžovat, že my jsme to měly horší, no, tak A. zase má nějaký restrikce, protože zase už vyrůstá víc jako v online světě. Je to populárnější, ty sítě, tak ona má víc restrikcí, než my jsme měli. Prostě přesně, to se jako nedá říct, protože je to trochu jiná doba.

5.2.2 Sourozenec jako mediátor sociálních norem

V rámci této role jsou předávány především širší společenské hodnoty, tradice a normy. Tato role opět bývá obsazována zejména staršími sourozenci, kteří mají tyto obsahy obvykle osvojeny dříve. Pravděpodobnost výskytu této role se zvyšuje s větším věkovým rozstupem mezi sourozenci. Převažující mediační strategií je aktivní mediace.

Z rozhovorů vyplývá, že nejvýznamnější oblastí předávaných obsahů je bezpečné užívání sociálních sítí a adekvátní digitální sebe prezentace. Respondenti například zmiňují obavy o sourozence v souvislosti se sociální sítí TikTok, a to především z důvodu negativních důsledků, jako je riziko závislostního chování, vliv sledování videí daného formátu na pozornost a další. Intervence ze strany sourozenců se dále týkají množství času stráveného u obrazovek. Jejich forma je obvykle spíše nenásilná ve stylu aktivní mediace a z rozhovorů vyplývá, že působení sourozenců bývá dobře přijímáno a vede k posílení sebereflexe. Respondenti popisují, že zpětná vazba od sourozence jim umožňuje osvojení zdravějších návyků v oblasti obrazovek. Projevuje se zde preference sourozenců jako zdroje zpětné vazby před vrstevníky nebo rodiči. Respondenti to odůvodňují jejich upřímností, ale zároveň pochopením.

Respondent č. 6:

Co si jediný si vzpomínám, tak mi to říkal s tím, že já jsem mu nějak říkala, že se musím hodně učit a že mi to nějak nejde. A on říkal, že jako ať se nedivím, když pořád koukám jenom na tuty pětisekundový videa, že se pak nedokážu soustředit dýl jako pět minut, že jo. A já jsem si to i trochu uvědomila a tu aplikaci jsem si fakt odinstalovala hned. TikTok. A už na to nekoukám.

Vždycky než dám nějakou fotku na Instagram, tak ji vždycky pošlu jemu na schválení. Protože on je asi takovej jedinej, kterej by řekl ‚no ne, seš tam hnusná, nikam to nedávej‘.

Respondenti také vypověděli, že k dosažení tohoto efektu v jistých případech není nutná ani specifická intervence. Naopak často již samotné vědomí virtuální přítomnosti sourozence vede k přehodnocování vhodnosti určitého typu chování, viz například výpověď Respondentky č. 4: „Tak nějak vím, že nějaký věci bych si nemohla ani dovolit tam dát, protože by si ze mě dělaly srandu.“

K náplni této role ovšem patří i předávání kulturních obsahů v oblasti digitálních technologií. Sourozenci jsou často zdrojem a zprostředkovatelem nového digitálního obsahu, a to v aktivní i pasivní podobě. Sourozenci si navzájem aktivně digitální obsah doporučují a na doporučení druhého reagují. Kromě verbálního doporučení si mohou obsah představovat přímo, například když jeden sourozenec druhému pustí film v televizi. Přijímání nového obsahu se zdá být ještě umocněno tím, že je některými respondenty vnímáno jako cesta ke sblížení se sourozencem.

Respondent č. 2:

A pak mi třeba posílá nějaký krátký videa, ať si je pustím, že to je hrozně zábavný. A jako třeba padesát procent těch videí mně třeba nepříjde tak vtipný. . . . Ale pustím si to, protože vždycky vidím, že on z toho má radost, když si to pustím a když se o tom můžem chvilku bavit, co se tam třeba dělo.

Zdá se ovšem, že mnohdy jsou předávány také obsahy, které nejsou ze společenského hlediska žádoucí. V některých případech může být například představený obsah neadekvátní věku sourozence nebo jinak rizikový. Takový obsah bývá nejčastěji prezentován pasivně mladším sourozencům, například v situaci, kdy starší sourozenec sleduje násilný pořad v televizi v přítomnosti mladšího sourozence, aniž by si uvědomoval, že mladší sourozenec obsahu věnuje pozornost. K představení nevhodného obsahu ovšem může dojít i aktivně, když chce jedinec svou zkušenost se sourozencem sdílet.

Níže uvedené výpovědi ilustrují oba popsané způsoby představení potenciálně rizikového obsahu:

Respondent č. 4:

Já jsem byla jenom v místnosti a ona si to tam pustila a nemyslela si, že se na to budu koukat, a bylo tam... Koukala na to v angličtině s českýma titulkama a myslela si prostě, že to nepřečtu. A potom jsem na to koukala s ní, protože jsem se na to začla koukat najednou. Jakože jsem začla číst ty titulky.

Respondent č. 3:

Jo. Byla taková éra Omegle. . . . Holky to tam dělaly, že jsme hromadně třeba někomu psali. . . . Přesně jak je to v tý Síti, my jsme napsali, že je nám třináct, a oni jestli pošlem nějaký fotky. . . . A nějak jako jsem měla teda vzpomínku, že to byla děsná sranda, tak jsem to chtěla zkusit se Z.

Představování nového obsahu s sebou často nese nutnost jej určitým způsobem zprostředkovat. Tato skutečnost se objevovala především ze strany starších sourozenců směrem k mladším a respondenti uvádí různé způsoby, jakými svému sourozenci zprostředkovávají digitální obsah. Ty mohou spočívat například v překladu či vysvětlení cizojazyčného obsahu, odfiltrování přebytečného obsahu a identifikaci důležitých informací nebo významové interpretaci obsahu

Respondent č. 4

Pamatuju si i jednou, že moje nestarší ségra mi, když mi bylo tak pět šest, pustila jeden film Scotta Pilgrima v angličtině. A já jsem tomu vůbec nerozuměla v té době. A ona mi tak jako průběžně to vysvětlovala, abych se v tom úplně neztratila.

5.2.3 Sourozenec jako part'ák

V kontextu této role se jeví jako klíčové zaměření na vzájemný vztah, zábavu a rekreaci. Její hlavní náplní se zdá být budování vzájemné blízkosti, sdílení a emoční podpora. Podmínkou uplatnění této role je, že ji zároveň reprezentují oba sourozenci, kteří jsou si v daný moment rovni. Tato role je tak zároveň vlastní komplementární rolí. Z profilu jednotlivých sourozeneckých dvojic se zdá, že by se tato role mohla objevovat s větší pravděpodobnějši v rodinném kontextu, kde jsou sourozenci s menším věkovým rozestupem.

Zároveň se zdá, že význam této role roste s věkem aktérů. V raném dětství jsou rozdíly v dovednostech, schopnostech a zájmech často propastné a neumožňují ve větším rozsahu společnou aktivitu v kontextu užívání obrazovek. To uvádí například Respondent č. 3: „Když jí bylo pět a mě osm, tak to mě jako nezajímalo, co dělá. A pak když třeba jako už začala nějak bejt v těch hrát dobrá, tak pak to bylo... Pak se to prostě srovnalo, ten věkověj rozdíl.“

I v případě, že spolu sourozenci v dětství tráví čas užíváním obrazovek za účelem pobavení a vzájemné blízkosti, často se do jejich interakcí budou promítat další sourozenecké role. Rozdíly ve schopnostech a dovednostech jsou v tomto období poměrně markantní, je tedy vysoce pravděpodobné, že při společném užívání bude starší sourozenec vystupovat v roli učitele mladšího. Je také pravděpodobné, že zkušenější ze sourozenců bude interakce autoritářsky řídit, což odporuje podmínce vzájemné rovnosti mezi sourozenci.

S přibývajícím věkem se úroveň schopností a dovedností u různě starých sourozenců obvykle vyrovnává a zároveň často dochází ke vzájemnému přiblížení v oblasti zájmů. Také narůstá schopnost samostatně řešit konflikty, které se mezi sourozenci při užívání obrazovek v dětství často objevují. Digitální technologie se tak mohou stát příjemným způsobem trávení společného času a zdrojem společných zálib. S větší pravděpodobností tomu tak je u sourozenců, kteří jsou si obecně bližší a mají vřelý vztah i mimo obrazovky.

Mediační strategie charakteristická pro tuto roli je zejména společné užívání, a to v podobě, kterou Zaman (2016) nazývá *buddy*. V tomto pojetí jde o společné trávení času právě za účelem pobavení a odpočinku. Často také může společné užívání přecházet do participativního učení. Jedná se o situaci, kdy se více účastníků společně učí nějaké nové dovednosti či znalosti. Například spolu sourozenci mohou hrát novou hru a společně objevovat její pravidla a způsoby ovládání. V kontextu této role tato situace ovšem předpokládá, že míra osvojení klíčových dovedností na počátku dané činnosti je u obou uživatelů srovnatelná a v procesu učení postupují jako rovnocenní partneři.

Náplní role ovšem není pouze společné užívání obrazovek, ale také vzájemné sdílení týkající se zážitků z jejich užívání. Respondenti uvádí, že sourozenci jsou pro ně významným zdrojem opory v případě řešení problémů či nepříjemných zkušeností. Z jejich výpovědí vyplývá, že sourozenci mají v tomto směru specifické postavení ve srovnání

s vrstevníky. Respondenti zdůrazňují větší vnímanou míru přijetí u sourozenců než u vrstevnické skupiny. Sourozenci jsou často první osobou, na kterou by se informanti obrátili v případě problémů a při potřebě sdílení. Uvádějí, že u sourozenců očekávají větší míru pochopení než u rodičů a vrstevníků a případný výsměch ze strany sourozenců vnímají jako méně ohrožující než ze strany kamarádů. Specifické je pro sourozence také to, že spolu vzájemně sdílí fyzický i digitální prostor, stejně jako rodinné prostředí a jeho charakteristiky, což dále zvyšuje pravděpodobnost a míru vzájemného porozumění.

Respondent č. 4:

Že tam (pozn.: mezi vrstevníky) třeba nedojde nikdy k takovému porozumění, jako může dojít k tomu sourozenci. . . . Ale že i v tom je třeba hrozně unikátní, že přesně jako Z. nemusím vysvětlovat svůj vztah k digitálním technologiím, protože ho jako naprosto chápe, protože jsme jako vyrůstaly spolu a ten vztah se formoval jako společně.

Respondent č. 2:

Určitě, myslím si, že to je asi první a téměř jedinej člověk, s kterým bych to chtěla řešit. Jakože bych mnohem radši šla za ním než za mámou, protože mám pocit, že on v tomhle tom jako . . . On umí být hodně podporující, takže jako vím, že když bych . . . měla nějaký prostě trable tohohle typu, tak že . . . by mi třeba nenadával, nedělal si ze mě srandu, ale snažil by se mi pomoci. Což bych se třeba u tý mámy trošku bála, že by mně jako vynadala za to.

Kromě toho, že se sourozenci v oblasti užívání obrazovek stávají důležitými partnery, přítomnost a užívání obrazovek se zřejmě také do jisté míry podílí na utváření jejich vztahu. Dotazovaní respondenti vnímají vliv užívání obrazovek na podobu a kvalitu jejich sourozeneckého vztahu jako ne příliš významný, nicméně pokud by se měli rozhodnout, hodnotí ho spíše pozitivně. Digitální technologie jsou pro ně zdrojem společně stráveného času, společných zájmů, ale jsou i specifickým komunikačním kanálem, který umožňuje udržet kontakt i v době, kdy nejsou sourozenci poblíž. Zajímavý je popis této formy kontaktu, kdy se jedná o velmi útržkovitou a povrchní formu komunikace, která ale zřejmě přispívá k vnímání blízkosti a spojení mezi sourozenci. Mezi respondenty převažuje textová komunikace, která je obvykle omezena na praktické záležitosti a domluvy. Prostřednictvím různých chatovacích platforem si sourozenci navzájem posílají obrázky a krátká videa. Zdá se, že to, že sourozenci mohou nezávisle na sobě na obrazovkách vidět stejné věci, přispívá k pocitu blízkosti mezi nimi.

V tvrzeních respondentů zaznívalo, že digitální obsahy jsou jimi často účelově využívány pro vzájemné sblížení s jejich sourozenci. Sourozenci si navzájem často doporučují digitální obsah, přičemž jedním z jejich motivů může být obrazně řečeno „pozvání“ sourozence do vlastního digitálního světa, viz výpověď Respondenta č. 1: „Zaklínač obecně . . . je docela velká část mojí osobnosti a přišlo mi fajn, aby . . . ji to taky začalo zajímat, protože jsem chtěl někoho, s kým bych si o tom mohl povídat.“

Z negativních aspektů užívání obrazovek informanti zmiňují zejména konflikty a žárlivost, ojedinelé i částečné odcizení. To reflektuje Respondent č. 8: „Já bych řekl, že to má hlavně negativní. A třeba už jenom u mě, co pocítuju na vztahy jako obecně s lidma, že se fakt hodně omezily s těma technologiema. Takže v tomhle směru to určitě ubývá.“

Běžně se odehrávající konflikty jsou ovšem spíše mírnějšího charakteru a týkají se nejčastěji sdílení společného zařízení. Respondenti je popisují typicky v průběhu dětství, v dospělosti pak u nich konflikty v podstatě vymizely. Respondent č. 3 zmiňuje i možnost probíhající spory přerámovat na pozitivní zkušenost:

Kdybych si měla vybrat, tak si vyberu pozitivní, protože i když tě to teda jakoby... Je to důvod hádky, tak prostě se teda učíš hádat se sourozencem v tom jako bezpečným prostředí té rodiny. To je prostě taky důležitá vlastně jako vlastnost, umět se pohádat, umět najít kompromis, umět si jako podělit ten čas, umět si naplánovat ten čas jako volnej a na práci prostě.

5.2.4 Sourozenec jako expert

Sourozenec často vystupuje v roli experta na digitální technologie, a to nejenom ve vztahu ke svým (obvykle mladším) sourozencům, ale také ve vztahu k rodičům. Zejména starší sourozenci mužského pohlaví jsou často zdrojem technické podpory, kdy na sebe více či méně dobrovolně berou roli IT správce domácnosti. V přístupu k této skutečnosti se respondenti liší. Zatímco někteří jedinci se v této roli cítí dobře, protože si připadají důležití a rádi se v této oblasti o rodinu postarají, jiné spíše obtěžuje. Tuto skutečnost reflektuje i jedna ze sourozeneckých dvojic:

Respondent č. 5:

Jo, jakože mi přijde, že i si ségra hodně zvykla na to, že když jako něco nevím, tak jdu za K., a ten mi to jako udělá nebo mi to jako řekne. A už toho občas jako mám dost a říkám jako kurva, tak se nad tím zamyslí, že jo. Já jsem si to taky na to přišel sám...

Respondent č. 6:

Já jsem ani neuměla tisknout ze začátku, tak to mi jako musel ukázat všechno on. Ještě já na to i hodně spoléhám, že vlastně nebudu ani nad něčím přemýšlet, že mi to brácha udělá nebo ukáže, takže...

Sourozenci se od sebe často navzájem učí, jak obrazovky užívat, a to ať už se jedná o učení cílené nebo nezáměrné. K převládajícím mediačním strategiím v tomto kontextu patří společné užívání, a to především jeho dílčí podoba, kterou Zaman et al. (2016) nazývá *helper*. Ve výpovědích respondentů se jako oblast vzájemného učení jeví nejnosnější hraní počítačových her. Sourozenec zkušenější v ovládnutí konkrétní hry se stává lektorem méně zkušenějšího. Obvykle to vypadá tak, že sourozenci danou hru hrají společně. Nejprve je méně zkušený ze sourozenců pouze pozorovatelem zkušenějšího, postupně může dostávat dílčí úkoly nižší obtížnosti a důležitosti. V průběhu je také často uplatňována aktivní mediace, kdy sourozenci vedou diskuze o vhodném postupu a zkušenější poskytuje verbální instrukce k dokončení úkolů. Postupně se aktivita přesouvá stále více na méně zkušeného sourozence a ze společného užívání se stává spíše forma vzdálené mediace, kdy zkušenější ze sourozenců s odstupem monitoruje situaci a vstupuje pouze v případě, že je třeba jeho pomoci. Typicky v obtížnějších herních momentech. Tento proces reflektují respondenti například v následujících popisech:

Respondent č. 3:

Ale prostě jako já jsem jí dostala do toho města s tou svojí akční teda postavou, kde bylo bezpečí, tam na ni nikdo útočit nemůže, ona si tam mohla trhat salát, vařit polívky, péct nějaký ty kraby, co já jsem ulovila, prostě jakože vytvořila jsem jí svět v tý hře, která pro ni byla moc složitá, kde se mohla jako orientovat.

Respondent č. 4:

Hm, už ne. Ale dřív to tak fungovalo, když jsem byla malá a oni si zvali kamarády třeba. Tak to jsme měli ještě Nintendo Wii naše, starou konzoli, kterou naprosto miluju. Tak tam byly nějaký hry, kde tam třeba aktivovali počítač a řekli, že to hraju já. Takže já jsem s tím ovladačem prostě nic nedělala, protože nechtěli, abych jim to zničila. . . .Byla jsem našťvaná. Potom mě už teda nechali hrát s nima, ale vždycky... Jako když jsem byla malá, tak mi dávali takový jako vedlejší role nebo nějaký nejsnazší. Ale teď už hraju líp než oni.

Role experta je zejména pro starší sourozence, protože se dá předpokládat, že mají větší uživatelskou zkušenost. Zprostředkovateli obsahu a nových informací se ovšem mohou stát

i mladší sourozenci vůči starším v situaci, kdy jsou jejich znalosti a vědomosti ohledně daného obsahu rozsáhlejší. U respondentů v této práci se jednalo zejména o oblast aktuálních trendů na sociálních sítích, viz výpověď Respondenta č. 4:

No, to spíš funguje, jako že slyší nějaký pojem na internetu a zeptají se mě, co znamená. Nebo jakože vidí na Instagramu post, na kterým je napsáno slovo rizz, a zeptají se mě, co znamená slovo rizz, a já jim to vysvětlím.

5.2.5 Sourozenec jako izolát

V určité situaci může dojít k tomu, že sourozenec zastává pozici izoláta. Typická pro tuto roli se zdá absence mediačních strategií, společného trávení času a společných zájmů v kontextu digitálních technologií a celkové uzavření vůči sourozencům.

V rozhovorech vedených autorkou práce se tato role objevila pouze jednou, a to v rodině, kde jeden ze sourozenců podle popisu situace pravděpodobně vykazoval znaky rizikového užívání obrazovek. V této sourozenecké dyádě došlo k téměř úplné absenci společných zájmů a aktivit v oblasti užívání obrazovek. Zdá se, že digitální technologie nejsou pro dvojici v žádném směru společným tématem. Dá se předpokládat, že v tomto konkrétním případě se na vzájemném odcizení do jisté míry podílel způsob užívání obrazovek jednotlivými aktéry.

Lze ovšem předpokládat, že v jiných kontextech mohou být sourozenci zdrojem zpětné vazby v případě rizikového užívání a mohou se podílet na intervencích v této oblasti. Mohou na sebe aktivně působit užitím různých mediačních strategií a nemusí dojít ke vzájemné izolaci. Také zřejmě může nastat situace, že sourozenci budou nezdravý způsob užívání sdílet a naopak to povede k jejich sblížení. Rizikové užívání tedy zřejmě není nutnou podmínkou obsazování této role, stejně jako izolace sourozenců není jedinou možnou reakcí na problematické chování sourozence v tomto kontextu.

Zajímavé v tomto případě je, že *izolátem* v pravém slova smyslu bylo v této dvojici možné nazvat respondentku, která užívá digitální obrazovky normálním způsobem. Ta se neangažuje ve společných aktivitách v kontextu obrazovek ani s nejmladším bratrem, zatímco respondent zastává roli *izoláta* pouze ve vztahu ke své sestře. S bratrem má řadu společných zájmů a aktivně spolu tráví čas i v oblasti digitálních technologií. Zdá se tedy,

že faktory vedoucí k obsazení role by mohly být větší věkový rozestup, odlišný gender a obecně nízká míra angažovanosti v sourozeneckých vztazích.

Respondent č. 8:

Já si myslím, že to není samozřejmě jenom sourozcema, ale celkově jako tím okolím. Že třeba... Možná mě ty lidi třeba tak jako nedostanou k tomu... Že se s nima neztotožním tolik, abych s nima chtěl trávit tolik času. Ale určitě bych neřekl, že to je jenom chyba sourozenců.

5.3 Interpretace výsledků

5.3.1 Role sourozenců v kontextu užívání obrazovek

Sourozenec může působit jako nositel sociálních a rodinných hodnot, tradic a norem, nebo naopak může být v rodině prvkem, který se těmito normám vymyká. Může být nositelem expertních znalostí v oblasti digitálních technologií a jejich užívání. Také na sebe bere partnerskou roli zaměřenou především na vytváření a udržování vzájemného vztahu se svým sourozcem, sdílení a vrstevnickou podporu.

Výše zmíněné role se zdají být vzájemně kompatibilní, jedna osoba může v různých kontextech zastávat odlišné role, ale může je různě kombinovat a uplatňovat i současně. Například v situaci, kdy se jeden sourozenec druhému svěří s určitým problémem v oblasti užívání obrazovek, může druhý reagovat poskytnutím emoční opory typické pro partnerskou roli, ale zároveň nabídnout i rozšíření znalostí a dovedností potřebných pro lepší zvládnutí dané situace typické pro roli expertní.

Obsazování výše zmíněných rolí se zdá být podmíněno řadou faktorů. Interakce mezi sourozenci pravděpodobně ovlivňuje jejich pohlaví, věk aktérů a jejich věkový rozestup, přístup rodičů, individuální nastavení sourozenců a charakteristiky jejich vzájemného vztahu.

Například starší sourozenci s výrazným věkovým odstupem na sebe zřejmě častěji budou brát roli spočívající v reprezentaci sociálních a rodinných norem a technických dovedností než starší sourozenci s menším věkovým odstupem nebo mladší sourozenci. Jedním z důvodů je samozřejmě to, že ve chvíli, kdy do digitálního světa mladší sourozenec teprve vstupuje, starší s ním již může mít řadu zkušeností. A to tím pravděpodobněji, čím je mezi sourozenci větší věkový rozestup. Vyšší tendenci starších sourozenců předávat mladším

sourozencům znalosti a dovednosti je možné interpretovat i optikou Sullowayovy (1999) teorie týkající se vlivu sourozeneckých konstelací na osobnost jedince. Podle něj je pro prvorozené sourozence typické, že na sebe berou roli náhradního rodiče, například za účelem snahy získat rodičovskou pozornost.

Sourozenci mužského pohlaví mohou častěji obsazovat expertní roli vzhledem k tomu, že mohou být více technicky zaměřeni, a tudíž jsou většími odborníky v oblasti užívání obrazovek. Jiný vliv pohlaví sourozenců na zkoumanou problematiku v získaných datech nebyl zachycen, je ovšem třeba upozornit na to, že výzkumný vzorek pro zachycení případných korelátů pohlaví sourozenců nebyl dostatečný. Zcela například chyběla sourozenecká dvojice mužského pohlaví.

Charakter interakcí mezi sourozenci v oblasti užívání obrazovek se také vyvíjí na základě přirozených proměn sourozeneckého vztahu. Například společné užívání v mladším věku se zdá být větším zdrojem konfliktů než v období adolescence. To je v souladu s obecnými zjištěními o dynamice sourozeneckého vztahu, kdy jsou raná období vývoje považována za více naplněná konflikty než stadia pozdější (White & Hughes, 2018). Zároveň jsou konflikty v dětském věku dále podněcovány například nutností sdílet jedno zařízení.

S nástupem dospívání a vzájemným odloučením sourozenců například z důvodu studia v jiném městě nabývají obrazovky na důležitosti zejména jako komunikační kanál. To je v souladu s výzkumnými zjištěními zabývajícími se užíváním obrazovek sourozenci při odloučení. Z těchto studií vyplývá, že digitální aktivity mohou být důležitým prostředkem k udržování blízkosti a vřelého vztahu mezi sourozenci (Layland et al., 2021).

Konflikty mezi sourozenci mohou být dále podněcovány přístupem ze strany rodičů, nejsilněji pak zřejmě výskytem odlišného rodičovského zacházení. Zdá se, že to by se v oblasti užívání obrazovek mohlo projevovat v rámci globálního odlišného rodičovského zacházení, ale i jako jeho doménově specifická podoba. V rozhovorech se objevovalo stanovení odlišných pravidel pro jednotlivé sourozence, což bylo někdy vnímáno jako pochopitelné vzhledem k tomu, že u mladšího sourozence byla technologie mnohem rozvinutější a užíval například obrazovky více nebo v dřívějším věku. U staršího sourozence nebyla třeba takových restrikcí, protože užívání obrazovek bylo přirozeně omezenější. V tomto kontextu vnímají respondenti obvykle jednání rodičů jako spravedlivé, ačkoliv

objektivně měli sourozenci pravidla odlišná. Zdá se, že za předpokladu, že respondenti vnímají rozdílné rodičovské zacházení jako doménově specifické a logicky zdůvodnitelné, není zdrojem větších konfliktů.

Pokud ovšem sourozenci nevnímají tato pravidla jako spravedlivá, případně se rozdílné rodičovské zacházení objevuje i v jiných oblastech mimo užívání obrazovek, může to vést ke konfliktům mezi nimi samotnými i v kontaktu s rodiči. Negativní emoce se u respondentů objevily například v kontextu nespravedlivého rozdělení zdrojů, kdy jeden ze sourozenců měl pocit, že druhému rodiče kupují více digitálních zařízení ve vyšší hodnotě.

Důležitým aspektem pro uplatnění zmíněných rolí jsou také faktory na straně druhého sourozence. Ačkoliv se dá předpokládat, že uvedené role a role k nim komplementární se navzájem ovlivňují, ze získaných dat nelze dobře reflektovat a kategorizovat tyto doplňující role. Zdá se, že některé z uvedených rolí by mohly být obsazovány i jako role navzájem komplementární. Například role partáka předpokládá, že v ní budou oba sourozenci vystupovat současně.

5.3.2 Sourozenecká mediace

Ze zjištěných dat vyplývá, že sourozenci se významně podílí na mediaci digitálního obsahu. Pro popis jejich mediačních strategií se zdá nejprůběhavější a nejpodrobnější Zamanův (2016) klasifikační systém, který vyčleňuje restriktivní mediaci, aktivní mediaci, společné užívání, participativní učení a vzdálenou mediaci.

Sourozenci se mohou v určité míře podílet na uplatňování restriktivních rodičovských pravidel. Respondenti zmiňují například dohlížení na dodržování pravidel týkajících se omezení času tráveného užíváním obrazovek. Sourozenci se také mohou podílet na restrikci týkající se zařízení. Vzhledem k tomu, že starší sourozenci jsou často výhradními vlastníky některých zařízení, je v jejich kompetenci upřít sourozenci přístup k jejich užívání. Sourozenci se také v některých případech podílí na restrikci obsahu. Zejména při velkém věkovém rozestupu mohou být starší sourozenci těmi, kteří pomáhají svým rodičům například s instalací aplikací sloužících k blokaci nevhodného obsahu. Přesto se zdá množství restriktivní mediace zanedbatelné ve srovnání s ostatními mediačními strategiemi ze strany sourozenců.

V aktivní mediaci se v kontextu sourozeneckých interakcí objevují všechny její typy vymezené Zamanem et al. (2016). Sourozenci se angažují v aktivní mediaci týkající se času, kdy upozorňují své sourozence na to, že tráví příliš velké množství času u obrazovek. Také spolu často diskutují mediální obsah, přičemž tyto interakce jsou zaměřeny na negativní i pozitivní aktivní mediaci, kdy se uplatňuje i kritické hodnocení diskutovaných témat. Respondenti zmiňují i aktivní mediaci v oblasti nákupů, kdy například se svým sourozencem diskutují nutnost a vhodnost pořízení nového zařízení. Navíc v těchto situacích často slouží jako prostředník mezi sourozencem a rodičem, kdy se stávají mediátory postojů vlastních, sourozeneckých a rodičovských. Také uplatňují aktivní mediační strategie zaměřené na užívání zařízení, kdy vysvětlují svým sourozencům různé technické záležitosti.

Společné užívání je mezi sourozenci velmi rozšířené vzhledem k tomu, že sourozenci spolu obecně tráví poměrně velké množství času a sdílí často poměrně omezený prostor i zařízení. Lze pozorovat dvě základní manifestace společného užívání dle Zamana et al. (2016), a to *helper* (pomocník) a *buddy* (partner). Zatímco sourozenec v roli pomocníka poskytuje podporu v případě obtíží v užívání obrazovek nebo pomoc s osvojením nových dovedností, sourozenec jako partner se angažuje ve společném užívání z rekreačních důvodů a proto, že chce se svým sourozencem trávit čas.

V rozhovorech k této práci se objevil popis toho, jakým způsobem starší sourozenec jako pomocník uvádí druhého do světa digitálních her a učí ho je ovládat. Mladší sourozenci obvykle začínají pouhým sledováním herního výkonu starších a postupně jim je umožněno se zapojit do lehčích dílčích úkolů. S narůstajícími herními dovednostmi a schopnostmi se úroveň sourozenců vyrovnává a stávají se plnohodnotnými partnery ve hře.

Participativní učení se ve výpovědích respondentů neobjevuje explicitně, ale dá se tušit například v situaci, kdy sourozenci společně hrají digitální hry. Jako příklad uvedme sourozeneckou dvojici, která právě objevila novou zajímavou počítačovou hru. Ani jeden z dvojice nezná její přesná pravidla a mechanismy a zpočátku nemá odpovídající dovednosti v jejím ovládnutí. Postupně společnými silami zjišťují, jak dosáhnout co nejlepších výsledků ve hře.

Sourozenci také uplatňují strategie vzdálené mediace, kdy více či méně soustavně dohlížejí na digitální aktivity svých sourozenců. Vzdálená mediace v kontextu sourozenců

je navíc obohacena o možnost monitorovat se navzájem prostřednictvím sociálních sítí. Respondenti také zmínili vzájemné nahlížení do zařízení, kdy kupříkladu starší bratr nahlíží mladší sestře při užívání mobilního telefonu na obrazovku, aby viděl, s kým si píše.

Lze ovšem předpokládat, že mediační strategie nebudou jedinou cestou, jak jedinci na své sourozence v oblasti užívání obrazovek působí. Pravděpodobně bude docházet k dalším procesům vzájemného vlivu, často neuvědomovaným. Z rozhovorů v této diplomové práci vyplývá, že sourozenci jsou významným vzorem v procesu sociálního učení, zejména pak sourozenci starší. To odpovídá zjištěním uvedeným v teoretické části této práce, že sourozenci vzhledem k silné vzájemné emoční angažovanosti, blízkosti a věkovému odstupu bývají silnými vzory (Mischel, 1966).

5.3.3 Sourozenci a ostatní socializační činitelé

Z typologie rolí, kterou v této práci navrhuji, je možné nahlédnout, že část z nich se může překrývat s rolí, které na sebe berou další subjekty, nejčastěji rodiče, sourozenci nebo učitelé. S aktivitami těchto subjektů se mohou aktivity sourozenců částečně překrývat, doplňovat, podněcovat, ale pravděpodobně si mohou i odporovat. Na tomto místě se zdá vhodné podrobněji prozkoumat, jakým způsobem se od sebe v tomto kontextu odlišuje působení sourozenců a působení rodičů, vrstevníků a školního vzdělávání, a co je těmto vlivům naopak společné.

Sourozenec vs. rodič

Pokud budeme srovnávat roli sourozence s rolí rodiče v kontextu užívání obrazovek, zdá se, že oběma skupinami jsou užívány stejné mediační strategie. Množství a poměr jejich manifestací může být u rodičů a sourozenců odlišný, ovšem významné odlišnosti se objevují i individuálně, nelze tudíž jednoznačně určit, která skupina využívá jaké mediační praktiky častěji. Z nepřímých informací lze usuzovat na to, že rodiče vzhledem k pravomocem vyplývajícím z jejich role mohou ve srovnání se sourozenci častěji využívat mechanismy restriktivní mediace. Sourozenci naopak mohou mít vhodnější podmínky a více prostoru pro společné trávení času, a tedy se mohou častěji angažovat ve společném užívání.

Je možné také očekávat rozdíl v mediovaném obsahu. Zatímco hlavním cílem rodičů bude pravděpodobně ochránit dítě před negativními aspekty užívání obrazovek a vybavit ho

zásadami pro bezpečné užívání, sourozenci obvykle uvádí, že v tomto jejich role nespočívá. Vnímají, že zodpovědnost za edukaci v oblasti digitálních rizik spočívá především na rodičích a školní výuce. V návaznosti na to lze předpokládat, že sourozenci by ve srovnání s rodiči mohli vykazovat méně manifestací negativní mediace a více pozitivní. Obsahově se pak sourozenci zřejmě více soustředí na obsahovou než bezpečnostní stránku užívání obrazovek.

Zdá se, že intervence ze strany sourozence v porovnání s rodiči nevyvolává takový odpor. Sourozenec (zejména starší) je zřejmě silným vzorem a jeho názor je pro děti a dospívající relevantnější než názor rodičů. Z rozhovorů vyplývá, že případné aktivity negativní mediace jsou sourozenci poměrně dobře přijímány a často vedou k úpravě jejich chování. Respondenti v tomto kontextu vysvětlují specifické postavení sourozence vůči rodičům vzájemnou otevřeností a úrovní mediální gramotnosti. Vnímají, že sourozenci pravděpodobně na případné prohřešky nebudou reagovat tak negativně, jako by hrozilo ze strany rodičů. Zároveň očekávají, že sourozenci mají lepší mediální znalosti a dovednosti a v případě vzniku problémů jim budou schopni efektivněji pomoci než rodiče. Významným faktorem také může být větší dostupnost sourozence vzhledem k poměrně velkému množství společně tráveného času.

Role sourozence a rodiče v kontextu užívání obrazovek spolu pravděpodobně různým způsobem interagují a vzájemně na sebe působí. Sourozenec se může stát obrazně řečeno prodlouženou rukou rodiče, ale zároveň může působení rodiče do jisté míry znesnadňovat. Podle výzkumu z roku 2018 (Gee et al., 2018) už pouhá přítomnost více dětí v rodinném systému vede k proměně v rodičovských zkušenostech, postojích a chování, a tím dále ovlivňuje rodičovskou interakci s dětmi a digitálními technologiemi.

Zároveň rodič s velkou pravděpodobností ovlivňuje, jakým způsobem se ke svému sourozenci bude v kontextu užívání obrazovek jedinec vztahovat. Například mohou rodiče explicitně vyžadovat jeho spolupráci na vymáhání plnění stanovených pravidel mladším sourozencem. Chování sourozence ovšem mohou osoby rodičů ovlivňovat i více skrytým způsobem, například stylem jejich výchovy nebo v důsledku rozdílného rodičovského zacházení.

Sourozenec vs. vrstevníci

Významnou výhodou sourozenců ve srovnání s vrstevníky je především detailní znalost rodinného prostředí a dosavadních individuálních i rodinných zvyků v oblasti užívání obrazovek. Informanti uvádí, že ze strany sourozenců očekávají větší porozumění a otevřenost než ze strany vrstevníků. Případný výsměch sourozenců nevnímají natolik ohrožující ve srovnání s vrstevníky. Sourozenci jsou také mnohdy dostupnější, a to zejména v mladším věku. Oproti vrstevníkům také v případě většího věkového rozestupu mohou mít výhodu v podobě nadhledu vycházejícího z větší životní a mediální zkušenosti.

Ve srovnání s vrstevníky mají sourozenci více příležitostí sdílet zařízení a společně je užívat. Tím se vytváří větší prostor pro vzájemné interakce a působení, ale zároveň to může být zdrojem řady konfliktů, které mohou být v kolektivu vrstevníků méně časté. Navíc děti často začínají s užíváním obrazovek již v předškolním věku, kdy jsou starší sourozenci v tomto ohledu obvykle zkušenější než jejich vrstevníci. Zároveň v tomto období často tráví se sourozenci více času než ve vrstevnické skupině. Intenzivnější interakce ovšem zároveň mohou být zdrojem řady konfliktů, které mohou být v kolektivu vrstevníků méně časté.

Vzhledem k tomu, že sourozence můžeme pozorovat v jejich obvyklém prostředí, tedy přímo v rodině, může to vést k tomu, že o svých sourozencích mohou mít jedinci komplexnější přehled než o svých vrstevnících. Snáze tedy mohou například nahlédnout negativní aspekty užívání obrazovek, o kterých by se od vrstevníků nemuseli dozvědět.

Sourozenec vs. škola

Pole působnosti sourozence a školy se v kontextu mediace liší zejména obsahovou náplní. Zatímco učitelé a školní výuka se zaměřují na osvojení zásad internetové bezpečnosti a kritického zpracování informací studenty, sourozenci pokrývají spíše oblast aktuálních mediálních trendů, platforem a aktivit. Například sourozenecká mediace se často zabývá užíváním sociálních sítí, přičemž ve školním vzdělávání tato oblast podle šetření České školní inspekce (2018) bývá často opomíjena.

Škola má také velmi omezené možnosti vzdálené mediace studentů v prostředí mimo školu. V tomto kontextu mají sourozenci významně lepší podmínky pro vzájemný monitoring svých digitálních aktivit.

6 Diskuse

Výzkumným cílem této diplomové práce bylo zmapovat roli sourozenců v kontextu digitálních technologií. V této souvislosti se mi podařilo vytvořit typologii pěti základních rolí, které na sebe sourozenci v kontextu užívání obrazovek berou. Tyto role se od sebe navzájem odlišují především jejich obsahovou náplní a užitými mediačními strategiemi.

Mediační strategie užívané sourozenci se zřejmě shodují s mediačními strategiemi rodičovskými, nejvhodnější pro jejich popis se jeví Zamanova (2016) klasifikace mediačních strategií na restriktivní mediaci, aktivní mediaci, společné užívání, participativní učení a vzdálenou mediaci. Ačkoliv se zdá, že mediační strategie sourozenců se neliší od těch uplatňovaných rodiči, rozdíly je zřejmě možné pozorovat v jejich vzájemném poměru a charakteru zprostředkovaného obsahu. Zatímco rodičovská mediace se soustředí především na bezpečí a zdravé návyky při užívání obrazovek, sourozenecká mediace se více zaměřuje na zprostředkovávání aktuálních mediálních obsahů a trendů. Z výpovědí respondentů se zdá, že těžiště mediace ze strany sourozenců je především ve společném užívání a aktivní mediaci. Pokud se zaměříme na obsahy zprostředkovávané sourozenci, jedná se především o rodinné a širší sociální normy a tradice a expertní znalosti týkající se užívání obrazovek.

Literatura, která by nabízela typologii rolí sourozenců v kontextu užívání obrazovek, v současné době chybí. Výjimkou je studie, jejímiž autorkami jsou Siibak a Nevski (2020). Autorky se zabývají rolmi specifickými pro starší sourozence, mezi něž řadí následující: *gatekeeper*, *guide* a *window*. Jako *gatekeeper* sourozenec ovlivňuje přístup druhého k různému obsahu a formám digitálních médií. V této roli může rozhodovat o tom, k jakému zařízení, obsahu a za jakých podmínek poskytne svému sourozenci přístup. V roli *guide* (průvodce) mu pomáhá digitální technologie ovládat a zpracovávat zážitky u obrazovek, například může vysvětlovat děj sledovaného pořadu. Role *window* (okno) se vztahuje k představování nového obsahu a zařízení.

Ve srovnání se zjištěními této diplomové práce zmíněná studie nepopisuje roli, která by byla zaměřena na prosté sdílení a odreagování a v rámci které by si byli sourozenci navzájem rovni. Také nespecifikuje předávané obsahy, které se v této práci ovšem ukazují jako klíčové pro porovnání mediace rodičovské a sourozenecké. Nezabývá se ani bližším popisem

procesů, které se v rámci těchto rolí uplatňují. Bezpochyby je ovšem velkým přínosem v tom, že upozorňuje na význam sourozenců v kontextu užívání technologií.

Stejně jako zmíněná studie i tato diplomová práce vedla k vytvoření typologie sourozeneckých rolí, v obou případech se ovšem podařilo zjistit pouze velmi málo o rolích k nim komplementárních a charakteristikách na straně přijímajícího sourozence, které uplatňování těchto rolí umožňují. Jedním z možných důvodů je, že procesy probíhající v rámci těchto komplementárních rolí jsou méně uvědomované, tudíž je jejich popis prostřednictvím rozhovorů s respondenty obtížnější získat. Dá se předpokládat, že do mechanismů obsazování uvedených rolí budou vstupovat některé z faktorů uvedených v teoretické části práce, ovlivňujících obecnou povahu interakcí mezi sourozenci. Nejvýznamnějšími charakteristikami, které se do obsazování rolí mohou promítat, se zdají být věk sourozenců, věkový rozestup mezi nimi a genderová konstelace.

Ačkoliv není vzhledem ke zvolené metodologii této práce možné blíže prozkoumat procesy nepřímého vlivu přítomnosti sourozence na oblast užívání obrazovek, lze předpokládat, že v souladu se studií zabývajících se vzájemným vlivem sourozenců (McHale et al., 2012) se v tomto kontextu budou uplatňovat i další procesy. Přítomnost sourozence například pravděpodobně povede k proměnám rodičovských schopností, přesvědčení a chování a změnám v rozdělení zdrojů. Například narození mladšího dítěte může mít na prvorozeného dopad v oblasti vybavení digitálními zařízeními, protože rodiče mu vzhledem k nutnosti rozdělit finanční zdroje mezi obě děti nebudou schopni poříditi nejnovější technologie. Zkušenost s problematickým užíváním obrazovek u jednoho z potomků zase může vést ke změně rodičovských mediačních strategií u ostatních dětí. K popisu těchto procesů je ovšem klíčová zkušenost rodičů, výpovědi samotných sourozenců nejsou dostačující.

To je možné pokládat za jeden z limitů této diplomové práce. Je třeba brát v úvahu, že získaná data vychází z pohledu sourozenců. Ačkoliv jsou reflektovány některé okolnosti týkající se rodičů a vrstevníků, jedná se o subjektivní pohled respondentů. V dalším zpracování tématu je třeba důkladněji zmapovat vzájemné působení rodičů, sourozenců i vrstevníků z perspektivy dalších aktérů.

Limity výzkumu vyplývají i ze slabých stránek metody rozhovorů. Některé typy vzájemného působení a interakcí (například mediační strategie) jsou voleny vědomě a je pro informanty možné je verbálně popsat. Dá se ovšem předpokládat, že v kontextu užívání obrazovek bude mezi sourozenci probíhat i velké množství interakcí, které jsou částečně či plně neuvědomované, tudíž lze očekávat, že nebudou v rozhovorech reflektovány. Pro komplexnější pohled na zvolené téma by byla výhodná možnost sledovat interakce mezi sourozenci a rodiči v jejich přirozeném prostředí. V neposlední řadě je třeba brát v úvahu kvalitativní charakter této práce a poměrně malý výzkumný vzorek, který není reprezentativním vzorkem cílové populace. V tuto chvíli tedy nelze výše prezentované závěry jakýmkoliv způsobem zobecňovat.

Ze získaných dat vyplývá, že sourozenci jsou důležitým faktorem ve vývoji mediální gramotnosti. Toto je třeba brát v úvahu například při preventivních aktivitách zaměřených na mediální gramotnost. Zdá se, že by mohlo být přínosné děti a dospívající vést k úvahám o tom, jaké postoje a zvyky v této oblasti předávají svým sourozencům a jak co nejlépe podpořit osvojení zdravých mediálních návyků. Je vhodné podpořit i kritické uvažování o tom, jaké vzory poskytují jejich sourozenci jim samotným. Zároveň je možné edukovat rodiče a důležitosti sourozenecké role v této oblasti a jejích možných úskalích, jako je například tendence přesouvat rodičovskou zodpovědnost na starší sourozence.

Pro další výzkum se zdá nosná snaha propojit zkoumání rodičovské, sourozenecké a vrstevnické mediace a blíže zmapovat vzájemné působení těchto aktérů. Působení sourozenců by tak mohlo být uvažováno jako jeden z faktorů moderujících efekt rodičovské mediace. Vzhledem k tomu, že respondenti často uváděli, že působení sourozence ovlivňuje jejich způsob užívání obrazovek, zajímavým tématem pro další studium je bezpochyby komplexnější posouzení efektu sourozenecké mediace.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo prostřednictvím rozhovorů se sourozeneckými dvojicemi přiblížit roli sourozence v oblasti užívání digitálních technologií.

Celkem osm respondentů ze čtyř rodin mi umožnilo nahlédnout do jejich zkušenosti týkající se tohoto tématu. Z jejich výpovědí bylo patrné, že sourozenec je v tomto procesu důležitým činitelem. Zejména starší sourozenci se stávají důležitými mediátory sociálních i rodinných pravidel, tradic a hodnot v oblasti užívání obrazovek. Často také vystupují jako rodinní experti v problematice digitálních technologií.

Digitální technologie také mohou vytvářet prostředí pro společné trávení času a budování společných zájmů. To respondenti reflektovali jako pozitivní přínos pro jejich vztahy se sourozenci. Vyzdvihovali také digitální formu komunikace jako hojně využívaný způsob kontaktu při vzájemném odloučení. Z negativních důsledků převážně uváděli lehčí konflikty plynoucí převážně z nutnosti sdílet společně jedno zařízení a z nutnosti vzájemně koordinovat svou činnost u obrazovek.

Postavení sourozence je poměrně specifické tím, že se v jeho osobě setkávají dvě prostředí – vrstevnické a rodinné. Respondenti často zdůrazňovali význam sourozence v diskutovaném kontextu právě vůči rodičům a vrstevníkům. Ve srovnání s rodiči byla u sourozenců vyzdvihována větší znalost technologií, a tím i možnost poskytování efektivnější podpory v oblasti užívání obrazovek. Zároveň respondenti vnímali, že požádat o podporu sourozence pro ně může být snadnější, protože se vyhnou zklamání a odsouzení ze strany rodičů. Ve srovnání s vrstevníky bylo pro respondenty důležité zejména bezpodmínečné přijetí ze strany sourozenců. I případný výsměch ze strany sourozence vnímají jako méně ohrožující ve srovnání s přáteli.

Přínos diplomové práce vnímám především v upozornění na význam sourozence v kontextu užívání obrazovek. V současnosti se pozornost odborníků zaměřuje především na rodičovské mediační strategie, zdá se ovšem, že sourozenci jsou také důležitým zdrojem mediace. Navíc lze předpokládat, že sourozenecká a rodičovská mediace spolu navzájem interagují, což může ovlivnit i jejich efekt.

Seznam použitých informačních zdrojů

Adler, A. (2018). *Člověk, jaký je*. Portál.

Atkin, D. J., Greenberg, B. S., & Baldwin T. F. (1991). The home Ecology of Children'S Television Viewing: Parental Mediation and the New Video Environment. *Journal of communication*, 41(3), 40-52. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1991.tb02322.x>

Brody, G. H., Stoneman, Z., & Burke, M. (1987). Child Temperaments, Maternal Differential Behavior, and Sibling Relationships. *Developmental psychology*, 23(3), 354-362. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.23.3.354>

Buhrmester, D., & Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61(5), 1387–1398. <https://doi.org/10.2307/1130750>

Buijzen, M. (2009). The effectiveness of parental communication in modifying the relation between food advertising and children's consumption behaviour. *British journal of developmental psychology*, 27(1), 105-121. <https://doi.org/10.1348/026151008X334719>

Cattarin, J. A., Thompson, J. K., Thomas, C., & Williams, R. (2000). Body image, mood, and televised images of attractiveness: The role of social comparison. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(2), 220–239.

Collins, R. L. (1996). For better or worse: The impact of upward social comparison on self-evaluations. *Psychological Bulletin*, 119(1), 51–69. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.119.1.51>

Conger, K. J., Bryant, C. M., & Brennom, J. M. (2004). The changing nature of adolescent sibling relationships: A theoretical framework for evaluating the role of relationship quality. In *Continuity and Change in Family Relations: Theory, Methods and Empirical Findings* (pp. 319-344). Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9781410609878>

Česká školní inspekce. (2018). *Mediální výchova na základních a středních školách ve školním roce 2017/2018*. https://www.csicr.cz/CSICR/media/Prilohy/2018_p%C5%99%C3%ADlohy/Dokumenty/Mediální_vychova_TZ_.pdf

- Daneels, R., & Vanwynsberghe, H. (2017). Mediating social media use: Connecting parents' mediation strategies and social media literacy. *Cyberpsychology, 11*(3). <https://doi.org/10.5817/CP2017-3-5>
- Davies, J. J., & Gentile, D. A. (2012). Responses to Children's Media Use in Families With and Without Siblings: A Family Development Perspective. *Family relations, 61*(3), 410-425. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00703.x>
- Dreikurs, R. & Soltz, V. (1964). *Children: The Challenge*. NY:Hawthorn Books.
- Dudek, T., Brenøe, A. A., Feld, J., & Rohrer, J. M. (2022). No Evidence That Siblings' Gender Affects Personality Across Nine Countries. *Psychological science, 33*(9), 1574-1587. <https://doi.org/10.1177/09567976221094630>
- Dunn J. (1988). Sibling influences on childhood development. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines, 29*(2), 119–127. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1988.tb00697.x>
- Dunn, J., Deater-Deckard, K., Pickering, K., & Golding, J. (1999). *Siblings, Parents, and Partners: Family Relationships within a Longitudinal Community Study*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40*(7), 1025–1037. doi:10.1111/1469-7610.00521
- Feinberg, M. E., Neiderhiser, J. M., Simmens, S., Reiss, D., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling comparison of differential parental treatment in adolescence: gender, self-esteem, and emotionality as mediators of the parenting-adjustment association. *Child development, 71*(6), 1611–1628. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00252>
- Feinberg, M. E., McHale, S. M., Crouter, A. C., & Cumsille, P. (2003). Sibling differentiation: Sibling and parent relationship trajectories in adolescence. *Child Development, 74*(5), 1261–1274. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00606>
- Feinberg, M. E., Solmeyer, A. R., & McHale, S. M. (2012). The third rail of family systems: Sibling relationships, mental and behavioral health, and preventive intervention in childhood and adolescence. *Clinical Child and Family Psychology Review, 15*(1), 43–57. <https://doi.org/10.1007/s10567-011-0104-5>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations, 7*, 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>

- Gee, E., Takeuchi, L. M., Siyahhan, S., & Ellerbe, B. (2018). The Influence of Siblings on the Digital Media Ecology of Latino Children. In *The Influence of Siblings on the Digital Media Ecology of Latino Children* (1st ed., Vol. 1, pp. 37-55). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315297170-3>
- Gentile, D. A., Nathanson, A. I., Rasmussen, E. E., Reimer, R. A., & Walsh, D. A. (2012). Do You See What I See? Parent and Child Reports of Parental Monitoring of Media. *Family relations*, *61*(3), 470-487. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00709.x>
- Hogg, M., & Vaughan, G. (2013). *Social psychology* (7th ed.). Pearson Education.
- Izdebska, J. (1996). *Rodzina, dziecko, telewizja*. Trans Humana.
- Jensen, A. C., Whiteman, S. D., Fingerman, K. L., & Birditt, K. S. (2013). "Life Still Isn't Fair": Parental Differential Treatment of Young Adult Siblings. *Journal of marriage and family*, *75*(2), 438-452. <https://doi.org/10.1111/jomf.12002>
- Jensen, A. C., Apsley, H. B., Rolan, E. P., Cassinat, J. R., & Whiteman, S. D. (2020). Parental Differential Treatment of Siblings and Adolescents' Health-Related Behaviors: The Moderating Role of Personality. *Journal of youth and adolescence*, *49*(1), 150-161. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01076-1>
- Jensen, A. C., Jorgensen-wells, M. K. A., Pickett, J. M., Andrus, L. E., Leiter, V. K., Graver, H., Pollard, B. M., Kroff, S. L., Russo, R. B., & Hanna-walker, V. R. (2021). Marital relationships spillover and parental differential treatment of siblings: A multilevel meta-analysis. *Journal of family theory & review*, *13*(3), 347-365. <https://doi.org/10.1111/jftr.12425>
- Jensen, A. C., Pickett, J. M., Jorgensen-wells, M. K. A., Andrus, L. E., Leiter, V. K., & Graver, H. (2022). The Family Stress Model and Parents' Differential Treatment of Siblings: A Multilevel Meta-Analysis. *Journal of family psychology*, *36*(6), 851-862. <https://doi.org/10.1037/fam0000978>
- Kabali, H. K., Irigoyen, M. M., Nunez-Davis, R., Budacki, J. G., Mohanty, S. H., Leister, K. P., & Bonner, R. L., Jr (2015). Exposure and Use of Mobile Media Devices by Young Children. *Pediatrics*, *136*(6), 1044–1050. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-2151>
- Kennedy, T., Smith, A., Wells, A. T. & Wellman, B. (2008). *Networked families: Parents and spouses are using the internet and cell phones to create a „new connectedness“ that*

builds on remote connections and shared internet experiences. Pew internet & American life project.

Kier, C., & Lewis, C. (1998). Preschool Sibling Interaction in Separated and Married Families: Are Same-sex Pairs or Older Sisters More Sociable? *Journal of child psychology and psychiatry*, 39(2), 191-201. <https://doi.org/10.1017/S0021963097001832>

Kluger, J. (2006, 10.7.). *The New Science of Siblings*. Time USA, LLC. <https://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1209949-2,00.html>

Kohoutek, R. (1998). *Vývoj a výchova dítěte v rodině*. Brno: CERM.

Kowal, A., & Kramer, L. (1997). Children's Understanding of Parental Differential Treatment. *Child development*, 68(1), 113-126. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1997.tb01929.x>

Kramer, L. & Baron, L. A. (1995). Parental Perceptions of Children's Sibling Relationships. *Family Relations*, 44(1), 95-103.

Kramer, L., & Kowal, A. K. (2005). Sibling Relationship Quality From Birth to Adolescence: The Enduring Contributions of Friends. *Journal of family psychology*, 19(4), 503-511. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.503>

Kramer, L., Perozynski, L. A., & Chung, T.-Y. (1999). Parental responses to sibling conflict: The effects of development and parent gender. *Child Development*, 70(6), 1401–1414. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00102>

Layland, E. K., Peets, J. O., Hodge, C. J., & Glaza, M. (2021). Sibling relationship quality in the context of digital leisure and geographic distance for college-attending emerging adults. *Journal of leisure research*, 52(3), 307-329. <https://doi.org/10.1080/00222216.2021.1899778>

Lee, H. E., Kim, J. Y., & Kim, C. (2022). The Influence of Parent Media Use, Parent Attitude on Media, and Parenting Style on Children's Media Use. *Children (Basel)*, 9(1), 37. <https://doi.org/10.3390/children9010037>

Leman, K. (2001). *The Birth Order Connection: Finding and Keeping the Love of Your Life*. Fleming H Revell Co.

Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2008). Parental Mediation of Children's Internet Use. *Journal of broadcasting & electronic media*, 52(4), 581-599. <https://doi.org/10.1080/08838150802437396>

Livingstone, S., Ólafsson, K., Helsper, E. J., Lupiáñez-villanueva, F., Veltri, G. A., & Folkvord, F. (2017). Maximizing Opportunities and Minimizing Risks for Children Online: The Role of Digital Skills in Emerging Strategies of Parental Mediation. *Journal of communication*, 67(1), 82-105. <https://doi.org/10.1111/jcom.12277>

Low, S., Shortt, J. W., & Snyder, J. (2012). Sibling influences on adolescent substance use: the role of modeling, collusion, and conflict. *Development and psychopathology*, 24(1), 287–300. <https://doi.org/10.1017/S0954579411000836>

Lukavská, K., Hrabec, O., Lukavský, J., Demetrovics, Z., & Király, O. (2022). The associations of adolescent problematic internet use with parenting: A meta-analysis. *Addictive behaviors*, 135, 107423-107423. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107423>

McHale, S. M., & Crouter, A. C. (1996). The family contexts of children's sibling relationships. In G. H. Brody (Ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences* (pp. 173–195). Ablex Publishing.

McHale, S. M., Updegraff, K. A., Helms-Erikson, H., & Crouter, A. C. (2001). Sibling influences on gender development in middle childhood and early adolescence: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 37(1), 115–125. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.1.115>

McHale, S. M., Updegraff, K. A., & Whiteman, S. D. (2012). Sibling relationships and influences in childhood and adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 913–930. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.01011.x>

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada Publishing.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2016). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – Příloha č. 1 k Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, čj. MSMT-28603/2015*. https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/RVP-ZV_2016.pdf

- Mischel, W. (1966). A social learning view of sex differences in behavior. In E. E. Maccoby (Ed.), *The development of sex differences* (pp. 57–81). Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Mostmans, L. (2016). Internet mediation and the family gap: explorative ethnographic interviews in new family forms in Belgium. *Journal of children and media*, *10*(4), 481-496. <https://doi.org/10.1080/17482798.2016.1222298>
- Nathanson, A. I. (2001). Parents Versus Peers. *Communication research*, *28*(3), 251-274. <https://doi.org/10.1177/009365001028003001>
- Nathanson, A. I. (2004). Factual and Evaluative Approaches to Modifying Children's Responses to Violent Television. *Journal of communication*, *54*(2), 321. <https://doi.org/10.1093/joc/54.2.321>
- Nathanson, A. I., & Cantor, J. (2000). Reducing the Aggression-Promoting Effect of Violent Cartoons By Increasing Children's Fictional Involvement with the Victim: A Study of Active Mediation. *Journal of broadcasting & electronic media*, *44*(1), 125-142. https://doi.org/10.1207/s15506878jobem4401_9
- Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Grada Publishing.
- Özcan, S., Çelik, E., & Özer, Y. (2021). Screen time of preschool children in relation to their parents screen usage habits and family functions. *Cukurova Medical Journal*, *46*(1), 343-351. <https://doi.org/10.17826/cumj.780582>
- Padilla-walker, L. M., Coyne, S. M., & Fraser, A. M. (2012). Getting a High-Speed Family Connection: Associations Between Family Media Use and Family Connection. *Family relations*, *61*(3), 426-440. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00710.x>
- Prochaska, J. M., & Prochaska, J. O. (1985). Children's views of the causes and "cures" of sibling rivalry. *Child Welfare: Journal of Policy, Practice, and Program*, *64*(4), 427–433.
- Roberts, D. F., Bachen, Ch., Hornby, M. C., Hernández-Ramos, P. (1984). Reading and television: Predictors of reading achievement at different levels. *Communication Research*, *11*(1), 9-49. <https://doi.org/10.1177/009365084011001002>

Ross, H., Ross, M., Stein, N., & Trabasso, T. (2006). How siblings resolve their conflicts: the importance of first offers, planning, and limited opposition. *Child development*, 77(6), 1730–1745. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00970.x>

Sadza, A., Rozendaal, E., Daalmans, S., & Buijzen, M. (2024). Let's talk about risks. Parental and peer mediation and their relation to adolescents' perceptions of on- and off-screen risk behavior. *COMMUNICATIONS-EUROPEAN JOURNAL OF COMMUNICATION RESEARCH*, 49(2), 175-198. <https://doi.org/10.1515/commun-2021-0143>

Salomon, G. (1997). Of mind and media: How culture's symbolic forms affect learning and thinking. *Phi Delta Kappan*, 78, 5, 375-380.

Shin, W., & Lwin, M. O. (2017). How does “talking about the Internet with others” affect teenagers' experience of online risks? The role of active mediation by parents, peers, and school teachers. *New media & society*, 19(7), 1109-1126. <https://doi.org/10.1177/1461444815626612>

Schachter, F. F., Gilutz, G., Shore, E., & Adler, M. (1978). Sibling Deidentification Judged by Mothers: Cross-Validation and Developmental Studies. *Child development*, 49(2), 543-546. <https://doi.org/10.2307/1128728>

Siennick, S. E. (2013). Still the Favorite? Parents' Differential Treatment of Siblings Entering Young Adulthood. *Journal of marriage and family*, 75(4), 981-994. <https://doi.org/10.1111/jomf.12048>

Siibak, A., & Nevski, E. (2020). Older siblings as mediators of infants' and toddlers' (digital) media use. In *Older siblings as mediators of infants' and toddlers' (digital) media use* (1st ed., pp. 123-133). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203730638-9>

Sulloway, F. J. (1999). Birth order. In Runco, M. A. & Pritzker, S. R. (Eds.), *Encyclopedia of Creativity* (pp. 189-202). San Diego: Academic Press.

Symons, K., Ponnet, K., Walrave, M., & Heirman, W. (2017). A qualitative study into parental mediation of adolescents' internet use. *Computers in human behavior*, 73, 423-432. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.04.004>

Warren, R. (2001). In Words and Deeds: Parental Involvement and Mediation of Children's Television Viewing. *Journal of family communication, 1*(4), 211-231. https://doi.org/10.1207/S15327698JFC0104_01

White, N., Ensor, R., Marks, A., Jacobs, L., & Hughes, C. (2014). "It's mine!" Does sharing with siblings at age 3 predict sharing with siblings, friends, and unfamiliar peers at age 6? *Early Education and Development, 25*(2), 185–201. <https://doi.org/10.1080/10409289.2013.825189>

White, N., & Hughes, C. (2018). *Why siblings matter: the role of brother and sister relationships in development and well-being*. Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, an Informa Business. <https://doi.org/10.4324/9781315630489>

Whiteman, S. D., Mchale, S. M., & Crouter, A. C. (2007). Competing Processes of Sibling Influence: Observational Learning and Sibling Deidentification. *Social development (Oxford, England), 16*(4), 642-661. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00409.x>

Whiteman, S. D., Bernard, J. M., & McHale, S. M. (2010). The nature and correlates of sibling influence in two-parent African American families. *Journal of Marriage and Family, 72*, 267–281. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00698.x.

Whiteman, S. D., McHale, S. M., & Soli, A. (2011). Theoretical perspectives on sibling relationships. *Journal of Family Theory & Review, 3*, 124 – 139. doi:10.1111/j.1756-2589.2011.00087.x

Whiteman, S. D., Jensen, A. C., & Maggs, J. L. (2013). *Similarities and Differences in Adolescent Siblings' Alcohol-Related Attitudes, Use, and Delinquency: Evidence for Convergent and Divergent Influence Processes*. *Journal of Youth and Adolescence, 43*(5), 687–697. doi:10.1007/s10964-013-9971-z

Wills, T. A. (1981). Downward comparison principles in social psychology. *Psychological Bulletin, 90*(2), 245–271. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.90.2.245>

Zaman, B., Nouwen, M., Vanattenhoven, J., de Ferrerre, E., & Looy, J. V. (2016). A Qualitative Inquiry into the Contextualized Parental Mediation Practices of Young Children's Digital Media Use at Home. *Journal of broadcasting & electronic media, 60*(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/08838151.2015.1127240>

Seznam příloh

Příloha 1 – Přepisy rozhovorů s respondenty